

Király Júlia, Virág Judit, Popper Péter, Sárközi Mátyás

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft

2011. április / XXIII. évfolyam 4. szám

szombat

Az utolsó interjú
Ranschburg Jenővel

szombat

2011 április
5771 niszán

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)

Fritz Éva

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Vári György, Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarországi

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

Open Society Institute

•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2011. március 17-én.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

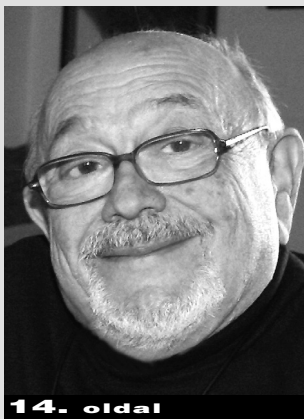
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

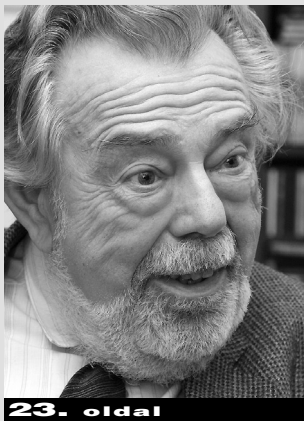
Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.

12. oldal

14. oldal

23. oldal

30. oldal

KÜLVILÁG

4 Szlankó Bálint

Az arab forradalom

**6 „A demokráciát nem lehet
egyszerűen exportálni”**

Beszélgetés Yaron Dekel izraeli újságíróval
(Gadó János)

8 „Telepesek” vagy áldozatok?

Az itamári gyilkosság a politikában
és a médiában (Gadó János)

10 Sárközi Mátyás

London zsidó arca**BELVILÁG**

**12 „Nem hagyom, hogy kettős
kötődésem elvegyék tőlem...”**

Király Júliával, a Magyar Nemzeti Bank
alelnökével Pessl Gábor beszélget

14 Popper Péter

Zsidónak lenni

**21 „Magyarország kikerült
a mélyhűtőből”**

Beszélgetés Moti Kerennel,
az Unilever közép-európai igazgatójával (X)

**23 „Az agresszióknak katartikus
hatása van”**

Az utolsó interjú Ranschburg Jenő
pszichológussal (Várnai Pál)

HAGYOMÁNY

26 Radnóti Zoltán

Kell-e nekünk macesz-morzsa?

Avagy szülessünk-e zsidónak, tanuljunk-e
zsidónak vagy érezzünk-e zsidóként?

KULTÚRA

28 J. L. Perc

A varázslómester

**30 „Ez egy szerep,
amit meg kell formálni”**

Virág Judittal, a Mű-Terem Galéria
tulajdonosával beszélget Pessl Gábor

32 Lovas Nagy Anna

Verazélet

34 Egyszerű és bonyolult

(Vadas János)

SZLANKÓ BÁLINT

Az arab forradalom

Az arab forradalom felforgatta a viszonyokat a Közel-Keleten, alapvető átrendeződéshez vezethet Izrael és szomszédai között. A zsidó állam veszíthet és nyerhet is egy arab demokratikus átalakulással – de hosszú távon érdeke, hogy szomszédai normális országgá váljanak, amit nem elaggott autokraták uralnak.

Az őszinte igazság az, hogy még bármi lehet.

Ahogy a legtöbb forradalom, az egyiptomi, líbiai, tunéziai forradalmak – és még ki tudja, melyik arab országban inog és talán bukik meg a megkövesedett, már-már örökkévalónak hitt autokratikus rend – sem követnek szükségszerűen egyenes, progresszív pályát.

Még teljes visszarendeződés is következhethet: Líbiában Khadafi egyelőre tartja magát, Egyiptomban a tábornokok kormányoznak. Lehet, hogy a régi rend megmarad, talán csak a vezetők változnak, esetleg azok se nagyon.

Vagy a diktátorok bukását követheti szinte bármi más is: például káosz vagy iszlámista uralom. A parlamenti demokráciának sok alternatívája van egy olyan régióban, olyan társadalmakban, ahol a lakosság körülbelül fele 25 év alatti vagy még fiatalabb, ahol nincs vagy alig létezik az államtól független civil társadalom és kompromisszumkész, erőszakmentes diskurzus, ahol sok esetben a hadsereg és a rendőrség jelenti az állam és a tár-

sadalom legjobban szervezett részét, és ahol gyakran mindent áthat végtelenül korrumpáló hatásával az olaj.

Érthető, hogy Izrael, közvetlenül a vulkán mellett – láthatólag – ijedten figyel. Még bármi lehet.

Az elmúlt hetek eseményeinek egyik legfontosabb eleme kétségkívül az, hogy az arab forrongásokat nemhogy nem az iszlámista mozgalmak vezették, de lényegében lemaradtak az egész buliról. Nemhogy az al-Kaida és apokaliptikus, tömeggyilkos ideológiája nem volt sehol, de még a mérsékeltbb iszlámisták – mint például az egyiptomi Muszlim Testvériség – is csak meglepetten néztek, amikor világosan kiderült: nem ők jelentik a rendőrállam egyetlen alternatíváját.

A fő tanulság az, hogy láthatólag igenis létezik az arab világban egy olyan középérték, ami magabiztosan a 21. században él, és aminek természetes politikai ideológiája a demokrácia. Nem azért akarják Mubarak, Khadafi és – reméljük, hogy mihamarabb – Asszad meg a többiek háta közepét látni, mert helyettük kalifátust és totális Nyugat- és Izrael-ellenes háborút akarnak.

Hanem azért, mert méltóságra vágyanak, úgy, mint mindenki más. Azért, mert elégük van abból, hogy az arabok a világ feneke, miközben már Latin-Amerikában is ciki a diktatúra. (Ha ehhez még jobb oktatás és jobb munkahelyek is jönnek, plusz a tolvaj elit elkergetése, az persze annál jobb. De soha nem volt forradalom éhes gyomrok nélkül.)

Igaz: a forradalmakból bármi születethet. Egyiptomban nemigen van más szervezett, erős politikai párt, mint a Muszlim Testvériség. Tény: ők nemhogy nem az al-Kaida, de nem is a Ha-

masz. De azért érthető, ha a Nyugat, és különösen a szomszédban Izrael aggódva figyeli a fejleményeket. A diktatúrák stabilitása gyakran csak illúzió, és mindig nagyon törékeny. De Mubarak diktatúrája mégis megőrizte a békét harminc éven keresztül. Más is biztosan megőrzi majd?

A kulcskérdés Egyiptom, a legerősebb arab állam. Az én megérzésem az, hogy a legtöbb egyiptominak kisebb baja is nagyobb annál, hogy mi van Izraellel, még ha őszintén dühíti is őket esetleg a palesztinok sorsa – nagyjuk olyan fiatal, hogy még nem is élt akkor, amikor az utolsó háború volt.

De egy ügyes demagógnak ez is elég lehet, különösen, ha minden más széthullik körülöttük. Már egy harciasabb, kevésbé elszánt szövetséges Egyiptom is elég lehet ahhoz, hogy Izrael még mélyebben visszabújjon burkába, még patológikusabb félelemmel és gyanakvással nézze környezetét.

És mégis, és mégis. Ha akármeddig is lehet sorolni a rossz és rosszabb forgatókönyveket, Izraelnek nem csak meg kell békélnie az arab forradalommal, de üdvözlőnie is kell.

Egyrészt, mert úgysem lehet az útjába állni – ott szinte biztosan nem, ahol fogyóban van az olaj, ami ezeknek a diktatúráknak a legfontosabb megtartója. És jó lesz a jó oldalon állni, ha vége van a lövöldözésnek. Izrael így is elég furcsán festett az elmúlt hetekben: jól látható ijedtséggel nézte Mubarak bukását, amit nehéz összeegyeztetni azzal, amit az ország folyton büszkén – joggal büszkén – mond magáról: hogy az egyetlen igazi demokrácia a Közel-Keleten.

Ha lehetőség van arab demokratikus kibontakozásra, azt üdvözlőnie kell már csak ezért is. És ez még akkor is igaz, ha Izraelnek – mindenkinek – egyébként azzal kell megpróbálnia együttműködni, akivel lehet, aki van.

Ha rövid távon az átalakulás zaklattott is lehet, Izraelnek hosszú távon az az érdeke, hogy demokráciák vegyék körül. Egyrészt azért, mert a diktatúrák stabilitása, a diktátorok megbízhatósága látszólagos: az erős emberekkel kötött megállapodásokra ki tudja, hogy meddig lehet számítani. Az egyiptomi–izraeli és a jordán–izraeli béke is hideg béke maradt, mert nem követte valódi nyitás. És részben azért nem, mert az arab autokraták nem is akartak többet a stabil fegyverszünetnél: sokuknak jól jön a külső ellenség képe uralmuk fenntartásához.

Közhely ezzel szemben, hogy demokráciák nem háborúznak egymással. A politológia kétes megbízhatóságú kliséire persze nem biztos, hogy érdemes biztonsági stratégiát építeni. De Izrael nem akarhat olyan szomszédokat, még ha vezetőikkel meg is egyezett, ahol a szegénység és az elnyomás prése alatt él több tízmillió dühös fiatal, akiktől korlátozt és önző vezetőik mindent ellopnak, jelent és jövőt, sőt hazugságaikkal még gyakran a múltat is. Előbb vagy utóbb, így

vagy úgy robbanni fog. (Fog? Most robban épp.)

Az lenne a jó, ha Izraelnek normális szomszédai lennének, mert normális szomszédokkal lehet csak normális kapcsolatokat kialakítani. A normalitás pedig nyitást jelent. Olyan országokat és társadalmakat, amelyeket nem elmebeteg diktátorok, zsarnokok és beduin fejedelmek vezetnek. Ahol választások vannak négyévente, mert a demokrácia szelepei engednek ki legjobban a felgyülemlett társadalmi feszültségeket. Ahol szabad sajtó van, mert az a paranoid összeesküvés-elméletek és az értelmetlen ellenségképek legjobb ellenszere. Ahol egy szűk elit helyett mindenkinek vannak lehetőségei, mert csak így lehet kezelni a frusztrált és ezért manipulálható tömegeket. A demokrácia, persze, nem garancia semmire, pláne nem hosszú zsarnokságot követően, de ha már viszonylag jól működik, akkor sokkal stabilabb berendezkedés, mint a legtöbb autokrácia.

Nem véletlen, hogy Izrael legszorosabb szövetségese a Közel-Keleten Tö-

rökország – és ez még akkor is igaz, ha az elmúlt időszakban kicsit meglazult ez a kapcsolat, részben éppen azért, mert a török vezetés a szavazók érzelmeit követi (esetleg manipulálja – mindegy). A demokráciában mindig van egy kis hullámvasutazás – de hirtelen és drámai fordulatok nem nagyon.

Az persze elképzelhető, sőt valószínű, hogy egy demokratikus arab világ nemhogy kevesebb, de több problémát jelentene Izraelnek, ami a palesztin kérdés rendezését illeti. Ezt az ügyet semmilyen arab vezető nem hagyhatja figyelmen kívül, ha pedig még szavazatokért is tepernie kell négy-ötévente, akkor még kevésbé. De a palesztin kérdést Izraelnek mindenképpen rendeznie kell, akármilyen törtenik is a szomszédságában: ezt már csak a demográfiai folyamatok is elkerülhetetlenné teszik.

Igen, még bármi lehet az arabokkal. De igazából nincs mit tenni – Izraelnek, Európának, Amerikának –, csak nézni és várni, hogy mi alakul ki ebből az egészből. Akkor pedig akár a jó oldalra is állhatnak.

„A demokráciát nem lehet egyszerűen exportálni”

Beszélgetés Yaron Dekel izraeli újságíróval

Yaron Dekel az egyik legismertebb izraeli újságíró és politikai kommentátor. 1985 óta magyarázza az izraeli politikai eseményeket. Jelenleg saját politikai műsora van az egyik nagy izraeli rádiócsatornán.

– Izraeli szempontból mi az egyiptomi események lehetséges legjobb és legrosszabb forgatókönyve?

– A legjobb forgatókönyv már esélytelen, ez ugyanis Mubarak hatalomban maradása lett volna. Az elmúlt harminc évben Mubarak szilárdan tartotta magát az Izraellel kötött békéhez. Annak ellenére, hogy Izrael elhúzódó háborút vívott Libanonban, súlyos harcok voltak a második Intifáda idején, harcolt a Hamasszal, s többször hosszú időre visszahívták az egyiptomi nagykövetet. Kapcsolatunkban voltak zökkenők, de összességében Mubarak elkötelezett volt az Izraellel és az Egyesült Államokkal fenntartott stabil kapcsolatok mellett. Így Izrael biztos lehetett abban, hogy déli határán nyugalom van. Az egyiptomi határon ma nincs semmilyen kerítés. Ez pedig döntő eleme volt a stratégiai egyensúlynak: az izraeli hadsereget az elmúlt harminc évben lekötötte a libanoni háború, az intifáda, a szír határ biztosítása, de nyugodt lehetett afelől, hogy Egyiptom részéről nem fenyegeti támadás. És hasonló a helyzet Jordániával, amellyel szintén békeszerződést kötöttünk. Hatalmas könnyebbség, hogy Izrael két hosszú határszakaszán béke van. És ez természetesen a gazdaságnak is jót tesz, mert nem kell annyit költeni a hadseregére. Izraelben felnőtt egy nemzedék, amelynek nem kellett tartalékos szolgálatot teljesíteni az egyiptomi határon.

A második legjobb forgatókönyv, ha Mubarak utódlása békés úton megy végbe, és Mohamed El Baradei vagy Omar Szulejmán, a jelenlegi alelnök követi őt az elnöki székben. Ők ugyanis valószínűleg fenntartják a békeszerződést és a jó kapcsolatokat az Egyesült Államokkal. El Baradei nem nagy barátja Izraelnek, de hosszú ideig Bécsben élt és fontos számára a szövetség Amerikával – mivel Egyiptom onnan kapja a támogatást. Szulejmán a békeszerződés elkötelezett híve, számos alkalommal járt Izraelben, ismeri az egész a politikai establishmentet. Az ő elnökké választása lenne a legjobb Izrael számára. A legrosszabb forgatókönyv az, ha Egyiptom az Iszlám Testvériség hatalma alá kerül. Ez esetben ugyanis nem biztos, hogy fennmarad a békeszerződés.

– Ha az Iszlám Testvériség felmondja a békeszerződést Izraellel, akkor elképzelhető, hogy Izrael ismét elfoglalja Sinai félszigetét?

– Nem. A diplomáciai kapcsolatok felmondása nem ok a háborúra. Szíriával sincsenek diplomáciai kapcsolataink, hivatalosan tűzszünet van a két ország között, de a határ 38 éve mégis nyugodt. Egyik fél sem érdekelt a konfliktusban. A békeszerződés felmondása tehát aggasztó fejlemény lenne, Izrael katonai helyzetét megváltoztatná, jelentősen megnövelné a készültséget az egyiptomi határon, de nem ok a háborúra.

– Mit tudunk arról, hogy az egyiptomi ellenzék milyen eszmék motíválják?

– Azt tudjuk, hogy hosszú ideje el voltak nyomva, továbbá nagyon rossz a gazdasági helyzet, a szegénység igen nagymértékű. A nyomor ösztönzője lehet a forradalomnak. Ugyanezek voltak az okok Tunéziában, ahonnan ez a dominó-hatás elindult. Nem tudjuk, milyen mértékben rendíti meg Jordánia és Szíria nem kevésbé autoriter rezsimeit.

– *Izraelnek nem érdeke, hogy a vele diplomáciai kapcsolatot fenntartó Jordániában nagyobb zavarok legyenek. De az ellenséges beállítottságú, a Hezbollahot támogató, Iránnal szövetséges Szíriában nem hozna pozitív változást egy forradalom?*

– Ez egy ellenséges rezsim, de mégis tárgyalt Izraellel a békéről több ízben. Ha új rezsim jön, nem tudjuk, mi lesz a következmény.

– *Nem lenne jobb Szíriában egy demokratikus változás?*

– A demokrácia nem mindig jó alternatíva az arab országokban. Amikor a palesztin területeken demokratikus választásokat tartottak, a Hamasz került hatalomra, akivel tárgyalni sincs esélyünk. Az iszlám világban a demokráciának nem egyszer ez az eredménye: a győztesek lehúzzák a redőnyt. Ez a Bush adminisztráció ötlete volt: demokráciát a palesztin területeken! Nagyon ostoba ötlet volt. A Hamaszt tőlük kaptuk. A diktatúrából a demokráciába való átmenet hosszabb folyamat, de a nyugati demokráciát nem lehet egyszerűen exportálni az arab világba.

– *Mióta a Hamasz Gázában átvette a hatalmat, az izraeli közvélemény csalódott a békefolyamatban és jobbra fordult. Az izraeli média is követte ezt a fordulatot? A Haarec baloldali álláspontjában például nem látok változást.*

– Az izraeli közvélemény kiábrándult a palesztinoknak tett gesztusokból. A gázai kivonulást követően azt remélték, hogy a palesztinok, miután megkapták, amit mindig is követeltek – a feltétel nélküli izraeli kivonulást –, nekilátnak államuk felépítésének. Ehelyett Izrael csak rakétákat kapott. Mit lát az átlagos izraeli? Tizennyolc éven át Izrael próbálkozott átmeneti megállapodásokkal, átfogó megállapodásokkal, palesztin állammal, Jeruzsálem megosztásával, a területek visszafoglalásával, egyoldalú csapatkivonással. Egyik sem vetett véget a konfliktusnak. A sajtó nagyobb része követi a közvéleményt, amely jobbra tolódott. A baloldali Haarec, amelynek megvan a maga értékrendje, nem ezt teszi. Ám manapság nem neki van a legnagyobb befolyása. A döntéshozókra talán, de

a közvéleményre már hosszú ideje nem. A Yediot Ahronot című napilap vagy a televízió 2-as csatornája sokkal befolyásosabbak. És ezek nem baloldaliak. Netanjahut személy szerint gyakran bírálják, de nem a politikáját. Nem hirdetik, hogy a béketárgyalások esélyt adnak a szebb jövőnek, stb.

– *A politikai helyzet a palesztin területeken bizonytalan, viszont a gazdasági növekedés a Nyugati Parton látványos, az elmúlt évben 7 százalék fölött volt.*

– Ami nagyon jó. Ha gazdaságilag gyarapodnak, kevesebb kísértést éreznek a terrorizmusra. Ez Salam Fayad miniszterelnök politikája: gazdasági növekedés, állami intézmények építése és biztonsági együttműködés. Mindezt Izrael támogatja. Amit Izrael nem támogat, az a palesztin külpolitika. A palesztinok ugyanis sorra járnak a világ országait és államuk elismeréséért lobbiznak. És ha elegendő támogatót gyűjtöttek össze, akkor Izraelt sarokba tudják szorítani.

– *Az az érzésem, hogy a jelenlegi helyzetenél sokkal többet elérni most nem lehet. Nincs békeszerződés, de nincs háború sem.*

– Igen, de nem tudom, meddig tartatható fenn ez a status quo. Mi lesz, ha egy szép napon Izrael arra ébred, hogy a világ százötven országa elismerte a palesztin államot és az ENSZ-ben szavazásra kerül a sor? Ha az ENSZ BT elismeri a palesztin államot, Izrael pedig ezt nem teszi, akkor jönnek a szankciók. Kereskedelmi, pénzügyi bojkott. Ez nagyon veszélyes. Izraelre csapást mérhetnek, háború nélkül. És ha a világ országai mind a palesztinokat támogatják, nem biztos, hogy Obama szembeszáll velük, csak mert Izrael azt szeretné. Megmondtam Netanjahu miniszterelnöknek, hogy egy diplomáciai offenzíva sokat segítene Izraelnek. A palesztinok jelenleg Latin-Amerika országait dolgozzák meg. Utána jön Európa. Aztán Afrika. Az angolszász országokat hagyják a végére. Tény, hogy a világ belefáradt a közel-keleti konfliktusba.

– *Érdekes, hogy éppen ebbe fáradt bele a világ, amikor annyi véres konfliktus van még.*

– A világ Izraelt sokkal szigorúbban

ítéli meg, mint Kínát. Ez igazságtalan, de attól még tény. Megpróbálhatom megnevelni a világot: nézzétek, Kínában vagy Szaúd-Arábiában mennyivel súlyosabb jogsértések történnek. De a világ akkor is csak Izraelre figyel. Azt gondolom, ha Izrael kivonulna a megszállt területekről, az ellene folytatott delegitimációs kampány jelentősen csökkenne. És ha Izrael nem mozdul, majd a világ mozdítja meg Izraelt, diplomáciai nyomással, szankciókkal, bojkottal és ki tudja még mivel. Úgyhogy egy diplomáciai offenzívára nagyon nagy szükség volna.

– *Avigdor Lieberman Európában szélsőjobboldali politikusnak tartják. Ön szerint is az?*

– Az biztos, hogy a Likudtól is jobbra áll. Jelenleg 16 mandátuma van a Kneszetben és a közvélemény-kutatások szerint a pártja most még többet kapna. Ő a keménykezű vezető, és nehéz helyzetben az emberek keménykezű vezetőt keresnek. Ugyanakkor korrupciós eljárás folyik ellene, amely néhány hónap múlva véget ér. Ha bíróság elé kell állnia, az visszaveti a befolyását, legalábbis addig, amíg a tárgyalás tart. Ez pedig két év is lehet. Ám ő hosszabb távra tekint, mert miniszterelnök akar lenni. 52 éves, nem kell sietnie. Az a célja, hogy a Likud pártot ő kapja meg, ha Netanjahu – bármi okból – elveszíti a hatalmat. Akkor ő ott lesz, mint Netanjahu alternatívája jobbról. Ez a stratégiája, teljesen világos.

– *Lieberman felvetette, hogy arab többségű izraeli területeket kéne átadni a Nyugati Parton lévő zsidó településekért cserébe. A nemzetközi közösség elfogadná ezt?*

– Kétlem. Nem azért, mert az ötlet rossz, hanem mert a palesztinok erről nem hajlandók tárgyalni. És a világ nem fog a palesztinok ellen fordulni. Lieberman imázsa a nemzetközi életben negatív. Ha Simon Peresz állt volna elő ezzel az ötlettel, talán más lenne a helyzet. Ő jelenleg a legnépszerűbb izraeli vezető világszerte. A politikusok rá hallgatnak, Liebermanra nem. Nem is hiszem, hogy ő a világ közvéleményét akarta meggyőzni ezzel az ötlettel, inkább az izraeli választókat.

Gadó János

„Telepesek” vagy áldozatok?

Az itamári gyilkosság a politikában és a médiában

Ez év március 13-án két terrorista besurrant a Nablusz közelében lévő Itamár településre, behatoltak a sabati vacsora után korán nyugovóra tért Fogel család házába, és késekkel lemészárolták a szülőket, valamint három gyermeküket, akik közül a legfiatalabb mindössze három hónapos volt.

Az esemény alig vetett visszhangot a magyar médiában, amely – akárcsak az egész világ – két súlyos témára fókuszált: a líbiai polgárháborúra és a japán földrengésre. Az áldozatok száma mindkettőnél már akkor elérte az ezres nagyságrendet. A nemzetközi média is hamar átrohant a történet felett: a világlapok és nagy hírcsatornák címlapjukra tették a gyilkosságot, de mire a történetnek komoly visszhangja lehetett volna, már ismét a NATO líbiai beavatkozása és a japán atomerőmű fenyegető katasztrófája volt a főtéma.

Izrael és a zsidó világ magára maradt a rémtett okozta sokkal, és annak súlyos konklúzióival.

Az első kérdés az volt, mi motiválta az elkövetőket erre az elképesztő – bár sajnos korántsem példa nélküli – kegyetlenségre. A három hónapos gyerek legyilkolása nyilvánvaló üzenet: a telepesek (izraeliek?, zsidók?) közül egyetlen lélek sem számíthat kegyelemre. A témához hozzászóló izraeli publicisták emlékeztettek arra, hogy a palesztin média mindig is dicsőítette a „mártír hadműveletnek” nevezett gyilkosságokat. Alig egy héttel az itamári gyilkosság előtt egy Ramallah közeli menekülttáborban meghirdették a Wa-

fa Idriszről elnevezett sportversenye-
ket. A 28 éves ápolónő volt az első női öngyilkos robbantó, aki a második intifáda idején több mint egy tucat izraelit rántott magával a halálba. Mindössze egy nappal a gyilkosság előtt pedig a palesztin televízió szép összeállítást sugárzott egy Ahlam Tamimi nevű nőről, aki egy öngyilkos merénylet tettestársaként életfogytiglani büntetését tölti Izraelben. A műsorban a nézők láthatták azt az elismerő oklevelet, amit Tamimi a Palesztin Hatóságtól kapott „hősies cselekedetért”. A Palestine Media Watch nevű szervezet sok éve dokumentálja a (szigorú politikai irányítás alatt álló) palesztin tájékoztatás hasonló megnyilvánulásait. És itt a mérsékelt Palesztin Hatóságról beszélünk – azon senki sem lepődött meg, hogy a Hamasz irányította Gázában az utcán osztogatták az édességet, mikor a Fogel-család lemészárlásának híre ment. (A spontán ünneplés azonban nem maradt titokban, így a Hamasz jónak látta egy nyilatkozattal

mérsékelni a rossz hírt keltő akciót, miszerint „gyermeket bántani nem része a Hamasz politikájának”).

Az itamári gyilkosságot – egyértelmű amerikai buzdításra – végül elítélte Mahmud Abbasz palesztin elnök és a palesztin média is – utóbbi oly módon, hogy a „megvetendő cselekedet” okának egyedül az izraeli megszállást tüntette fel, elhárítva így a palesztinoktól minden felelősséget.

A Fogel család temetésére összehírdelt húszezres tömeg előtt Mose Jalon izraeli miniszterelnök-helyettes keserűen jegyezte meg, hogy a gyilkosság elkövetőiről nyilván szintén teret nevez majd el a Palesztin Hatóság. A temetéssel egy időben zajlott ugyanis az a névadási ceremónia, melynek során Al-Bireh városában teret neveztek el Dalal Mughrabi-ról. A hősnek kikiáltott nő 33 évvel ezelőtt Izrael egyik főútvonalán rendezett mészárlást egy terrorcsoport élén, melynek 37 áldozata között 13 gyerek is volt.

Hillary Clinton – akkor New York szenátora a kongresszusban – már 2007-ben megállapította: „A mártírhalált, a fegyveres harcot, ártatlan emberek legyilkolását elérendő ideálként beállítani... veszedelmes propaganda.”

*

Mindez a történet első fele. A második a médiacsatározás, amely az ilyen gyilkosságokat rendszerint követi.

A gyilkosságról hírt adtak a vezető nyugati lapok és tévéállomások – ám a tudósítások gyakran növelték az izraeli politikusok és médiaszakemberek frusztrációját. Ezek címe, bevezetője és az ezt kísérő képek ugyanis az izraelieket gyakran inkább tettesnek, mint áldozatnak tüntették fel. A mass media Izrael-képét monitorozó *Honest Reporting (HR)* nevű szervezet bírálta a két nagy amerikai lap, a Washington Post és a New York Times tudósításának címét, amely az izraeli hadsereg „palesztin gyanúsítottak elleni hajtóvadászatát” emelte ki, s az áldozatokat egyszerűen „telepeseknek” nevezte.

Még erősebben támadta a HR a BBC honlapjának tudósítását, amelynek címe arról számolt be, hogy „Izrael jóváhagyta a telepesek új otthonainak építését”, s a gyilkosságot e sztori keretében mutatta be, mint másodlagos történetet. A HR a telepeken lakók dehumanizálásával vádolta meg a BBC-t, akinek számára a meggyilkolt gyerekek csak „telepesek”. A BBC válaszolt és megvédte álláspontját, ám a vitatott cím lekerült a BBC honlapjáról.

Szokatlanul erős lépésre határozta el magát az izraeli kormányfő sajtóirodája, amikor tiltakozott a CNN tudósítása ellen. A tudósítás címe szerint „*Megöltek egy öttagú családot*”, állítja a hadsereg. A gyilkosság tényét idézőjelbe tenni arra utal, hogy maga a CNN nem ismeri ezt el tényként. A tiltakozás nyomán az idézőjel eltűnt a tudósítás címéből. A gyilkost a CNN a „behatoló” illetve a „támadó” néven illette – ami a HR kritikája szerint egyértelműen a súlyos bűntény enyhítése. Ezek a szavak maradtak a szövegben.

A BBC március 12-i – a fent említett pár órával követő – tudósítása szintén idézőjelbe teszi a gyilkosság tényét. *Egy palesztin „megölt öt izraelit” a Nyugati Parton* – így a cím, melyet egy izraeli katona fényképe il-

lusztrál. Ez utóbbi ismét megkerüli azt a tény, hogy az izraeliek ez alkalommal áldozatok voltak.

Külön összeállítást szentelt a HR a Los Angeles Times írásának. A lap szerkesztőségi cikke „fatális izraeli-palesztin tévedés” (A fatal Israeli-Palestinian flaw) címen vezette fel mondanóját, s azt egy épülő izraeli település fotójával illusztrálta. Az igazolatlan kegyetlenséget, s az izraeliek áldozati voltát mélyen eltemetve, az írás az „erőszak köréről” (cycle of violence) érkezett. A nyugati médiában felkapott kifejezést a HR és az „Israel advocacy” többi művelője élesen bírálják, mert az gyakorlatilag egyenlőségjelet tesz a vitatott legitimitású építkezések és a gyerekgyilkosság közé.

*

Az Izrael körüli médiacsatározásban tehát 2000 szeptembere, a második intifáda kitörése óta nem változtak a frontvonalak. A nyugati főszórájú média ragaszkodik az „erőszak ördögi köre” fent leírt értelmezési keretéhez. Eszerint az izraeli megszállás és az ennek nyomán fellépő frusztráció és nyomor a palesztin erőszak elsődleges oka.

Ezt az interpretációt nagyon sok helyen lehet vitatni. Mondhatnánk, hogy Gázában éppen a megszállás végeztével

szabadult el az erőszak. Hogy a Nyugati parton, mióta Salaam Fayad a palesztin miniszterelnök, évi 7 százaléka gazdasági növekedés, ám ez mit sem változtatott a palesztin média agresszív, „mártírokat” dicsőítő hangnemén. Beszélhetnénk Ehud Olmert (Wikileaks-en kiszivárogtatott, majd később nyilvánosan is megerősített) békeajánlatáról, amire Mahmud Abbasz egyszerűen nem adott végleges választ.

Ám ezúttal a nyugati média (és közvélemény) hozzáállására fókuszálunk. És itt elég egyértelműen megjelenik egy zsigeri magatartás: ha a konfliktusban izraeliek az erőszak áldozatai, annak jelentőségét a média minden eszközzel kisebbíteni igyekszik. Ha viszont palesztinok (vagy támogatóik) az áldozatok (mint a gázai segélyflottilla esetében), akkor a felháborodás nem ismer határt. Első esetben az emberjogi, kisebbségvédő, stb. csoportok hallgatnak, a második esetben a tiltakozások, tüntetések, megbélyegzések egymást követik. A haladó média és közvélemény részéről jól érezhető a hajlandóság: a palesztinokat áldozatként, az izraelieket tettesként kívánják látni.

És ez éppen annyi aggodalomra ad okot, mint a helyszínen vívott háború.

Gadó János

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves előfizetési díj 15 500 forint

Megrendelhető

a szerkesztőségben, telefon:

210-5149, fax: 303-9241

e-mail: es@es.hu

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

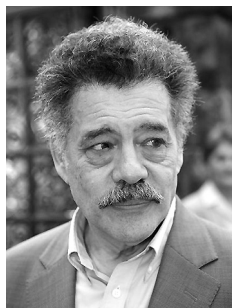
SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.

PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

SÁRKÖZI MÁTYÁS

London zsidó arca

Nagy-Britanniában él Európa második legnépesebb, becslések szerint mintegy 300 ezer fős zsidó közössége, s e közösség kétharmada londoni lakos.

Van, aki rendszeres zsinagóga-járó, van, aki nem, van, aki évek óta nem tette be a lábát zsinagógába, ám a fontosabb zsidó vallási szabályokat tiszteletben tartja, és a szokásokat megőrzi. Annyi bizonyos, hogy szinte minden nagy-britanniai zsidó élénken érdeklődik a zsidóság sorsa és kultúrája iránt, a közösségnek szorosabb vagy lazább módon, de valamiképpen tagja.

1070-ben Hódító Vilmos telepített be először zsidókat, a kereskedelem és a gazdaság élénkítése céljából. Abban az időben csak zsidók adhattak kölcsönöket. Azután 1290-ben Edward király (az angol király, ki léptet fakó lován) kiűzte őket. (London pénzügyi központjában, a nagy múltú Cityben megtekinthető egy XIII. századi mikve, azaz rituális fürdő romja). A zsidók csak 1656-ban, Cromwell forradalma idején térhettek vissza. Négy évszázados múltú zsidó család persze alig van a szigetországbán, a közösség tagjainak nagy része harmadik generációs bevándorolt, felmenői Németországból, Kelet-Európából vagy ugyanonnan, de dél-afrikai kerülővel érkeztek ide. 61 % az askenázi, 27 % a reform zsidóság, 11 % az ortodox hitsorsosok aránya.

Négyszázötven zsinagóga található Nagy-Britanniában. Ha London hajdani zsidónegyedében, az East End vidékén, Aldgate táján sétálunk, megtekinthetjük a legrégebben épült, még ma is működő templomot, a Bevis Marks spanyol és portugál zsinagógáját, ami 1701-ben, az amszterdami

portugál imaház mintájára épült, s természetesen egy udvarban áll, mert az akkori rendszabályok szerint közvetlen utcai bejáratot nem rendelkezhetett. „Hajdani zsidónegyedet” említünk, de ez a jelző mindössze fél évszázadnyi visszatekintést jelent. Az

1960-as években kezdték kiszorítani panelházak és emberibb léptékű, de hasonlóan jellegtelen architektúrájú, bár általában ápolt zöldterületekkel körülvett lakótelepek a kopott sorházakat, ugyanakkor üzletláncok váltották fel a száz meg száz apró biznisszt: boltot vagy kisüzemet, melyek bejárata fölött tipikus zsidó nevek sorjázta, Cohenek és Greenek, meg -berger vagy -owitz végződésűek. A méltatlannul elfelejtett, ötvenhatos menekült és angliai dokumentumfilm: Vas Róbert (1931-1978) örökölte meg kamerájával utolsónak az East End utcáit, ahol az ószeres üzlete előtt székre kirakott gramofon régi orosz-jiddis kuplékat nyekergett, pajeszos-kalapos járókelők sűrögtek, de a háztetők fölött, a magasban már forgolódtak a toronydaruk.

A hangulatos East End-re a Bloom-féle kóser étkezde kedvéért is érdemes volt ellátogatni, bár sólet nem volt az étlapján. Hogy mi történt ezzel a városnegyeddel, azt a Spitalfields-i nagy zsinagóga története ábrázolja legszemléletesebben. Ez eredetileg hugenotta templomnak épült, azután – amikor a francia protestáns menekültek beilleszkedtek az angol társadalomba – metodista imaházzá változott át, majd megérkeztek a pogromok által Kelet-Európából elűzött zsidók, és ez a Brick Lane-i tágas csarnok lett, egészen a közelmúltig, a londoni Nagy-zsinagóga. Ma viszont Maszdzsid Dzsámi a neve, és a környéken él sok ezer bengáli nagymecsetje. A XIX.

században betelepült kisiparos, kiskereskedő, kispolgár zsidóság újabb nemzedéke diplomás réteggé kupálódott ki, a (főleg észak-londoni) kertvárosi negyedekben vásárolt kétszintes családi házat, oda költöztette magához öreg szüleit, ott neveli a gyermekeit.

Magyar bevándoroltak is akadtak a régi zsidónegyedben. A világhírű brit színműíró, *A konyha* című drámájáról is nevezetes Arnold Wesker szülei például tipikus East End-iek voltak: Joseph Wesker és magyar felesége, Perlmutter Lea, együtt dolgoztak a kis szabászatban. Ezek az igyekvő újonnan jöttek a gyerekeiket rendszerint színvonalas angol-zsidó középiskolákba küldték, onnan kerültek a fiatal tehetségek akár Oxford vagy Cambridge egyetemére.

Az egyre növekvő kertvárosai miatt szétterjedő London csinos új részekkel bővült az 1920-as években, ezekbe rajzottak ki a brit társadalomba immár szervesen beilleszkedett, elangolosodott zsidók. Valójában 1935 után, a hitleri Németországból menekülő zsidó középosztály formálta mai arculatára St. John's Wood és Golders Green új zsidónegyedét. Golders Green és Stoke Newington kerületekben találkozzunk a legtöbb szakállas, kaftános, kepelés vagy fekete kalapos zsidó férfival, parókás és többnyire sok kisgyermekes zsidó asszonnyal, azaz az ortodoxokkal. De Golders Green nem-ortodox részein is sok a héber feliratú, kóser üzlet, ide költözött át a Bloom vendéglő, amely elegánsabb, mint a régi (de sóletet még mindig nem főz).

St. John's Wood azok számára vonzó, akik kertes családi ház helyett szívesebben laknak bérpalotákban. A Swiss Cottage kerület ezt is nyújtja, de mellékutcáiban tágas családi házak vásárolhatók, az Angliában szokásos jelzálogkölcsön útján. Sigmund Freud természetesen villát bérelt majd vett ezen a környéken (jelenleg emlékmű-

zeum), hogy élete utolsó éveiben még nyesegethesse a rózsáit, ha pázsit-nyírásra már nem is volt ereje.

A náciizmus gyilkos szándékai elől az 1930-as évek során ötvenezer zsidó menekült Nagy-Britanniába Németországból, Ausztriából és Csehszlovákiából. 2.500 eminens tudós volt közöttük. 1933 és 1960 között a tudományos Nobel-díjak egy harmadát német jutalmazott kapta, de csak egy nyolcad volt ezek közül német állampolgár, a többiek az Egyesült Államokba vagy Angliába távozott, korszakos eredményeket elérő kutatók. S persze a Németországban állásukat veszített tehetségek között jó néhány, a numerus clausus miatt ottani egyetemekre vagy laboratóriumokba került magyar zsidó is volt, olyan brit tudományos kiválósággá vált személyiségek, mint a Nobel-díjjal kitüntetett Gábor Dénes, a közgazdász trió: Lord Balogh, Lord Káldor és Lord Bauer, továbbá Polányi Mihály, Kürti Miklós, Mannheim Károly, Wilde János vagy Hauser Arnold. S említhetnénk művészek, zenészek, filmesek (Korda Sándor, Pressburger Imre, Biró Lajos) egész sorát. Németországi menekültek alapították a Glyndebourne-i nyári operát ép-púgy, mint az Edinburgh-i Fesztivált. Az uralkodó által lovaggá ütött hét magyar közül hat született zsidónak.

A brit parlament épülete

Az új zsidó temető Londonban

A zsidó népkonyha épülete

Van Angliában antiszemitizmus? Izrael politikáját erőteljesen bírálja egy bizonyos, a palesztin sérelmeket felhánytorgató réteg, de ez nem mutatkozik meg az angliai zsidók iránti ellenszenvben. Néma antiszemitizmus tapasztalható olyanok körében, akik mindenféle különbözőséget rossz néven vesznek. De a brit zsidóság már olyan szerves része az angol társadalomnak – annak minden szintjén, hogy a jelenség elenyésző. A bevándoroltak unokája egyszerre lehet öntudatos zsidó és öntudatos brit. Magyar szemmel nézve igencsak elgondolkodtató látvány, amikor minden év novemberében, a brit hadsereg által vívott XX. századi háborúkra emlékezik az ország, felvonulnak veteránok ezrei az Ismeretlen Katona Whitehall-i emlékművéhez, s ott menetelnek, ki-tüntetéseikkel, amennyire koruk engedi, katonás-peckesen, győztes csaták zsidó hadastyánjai is.

„Nem hagyom, hogy kettős kötődésem elvegyék tőlem...”

Király Júliával, a Magyar Nemzeti Bank alelnökével Pessl Gábor beszélget

– *Alelnök asszony, Önt a sajtó és a közvélemény egy része is baloldalinak tartja. Joggal?*

– Amennyiben baloldalinak a társadalmi szolidaritásban hívő embert tartjuk, úgy én baloldali vagyok. Ugyanakkor a szocialista párthoz kötődő baloldalhoz se gondolatbeli, se tartalmi kapcsolatom nem volt, most sincs, mert a magyarországi baloldalnak a húszas évekbeli hagyományait érzem magamhoz közel állónak. Amennyiben a konzervatív gondolkodású ember az „örök emberi értékekben” hisz, én konzervatívnak vallom magam, gazdaságfilozófiai értelemben is. Bennem tökéletesen megfér a társadalmi szolidaritás a gazdaságfilozófiai konzervativizmussal, szerintem se egyik, se másik oldalnak nem kellene bizonyos kategóriákat kisajátítania.

– *A gazdaságfilozófiai konzervativizmus mit jelent?*

– Az egyéni döntésre, a választás szabadságára alapozott gazdaságfilozófiát. Az egyént nem ringathatjuk abban az illúzióban, hogy az állam majd gondoskodik róla. Ilyen értelemben a svéd, norvég, dán típusú gazdaság- és társadalomfilozófia áll közel hozzám.

– *Az Ön édesapja Király István irodalomtörténész volt. Híres az Adyról, Mikszáthról írott monográfiája. Nem kísértette meg Önt az, hogy filosz legyen?*

– Az egész családom bölcsészfoglalkozásokat űzőt generációkra visszanyúlóan. Nagyon tudatosan nem

filosznak nevelt az apám, ebben nem is volt igazán választási lehetőségem. Felmérte, hogy milyen görcsöket, buktatókat rejt számomra kilépni az ő fajsúlyos, komoly személyiségének árnyékából. Saját szakmámban nem szokták tudni, hogy kinek a lánya vagyok. Utólag nagyon hálás vagyok apámnak, hogy nem bölcsész pályára kerültem.

– *Fel tudja használni az irodalomból származó olvasottságot és látásmódot, amely közgazdász munkájában?*

– Természetesen. Mindennapjaim-

ban érzem, hogy irodalom nélkül szegényebb ember lennék. Számomra ez erősen ironikus világnézetet jelent, józan távolságtartást, ami nélkül nem lehetne a pénzvilág sokszor irracionális mozgásait tolerálni. Egészséges humorérzék nélkül pedig sehol nem lehet sikeres az ember.

– *Sokat lehet olvasni mostanában a jegybank és kormány közti konfliktusról. Ez az ellentét mit takar?*

– A hosszabb távú célokat kitűző gazdaságpolitika is csak rövid távra tud tekinteni, mert a politikusok választási ciklusokban gondolkodnak. A gazdaságban ugyanakkor vannak olyan alapvető mozgások, amelyek ténylegesen szükségessé teszik a hosszú távra tekin-

tést. Ezért jöttek létre a független intézmények, melyeknek mandátuma négy évnél hosszabb időre szól. Ezek egyike a jegybank, amelynek feladata, hogy a hosszú távú árstabilitást biztosítsa, amelyet szívesen feláldozódnak a rövidtávú politikai érdekek oltárán. Ugyanakkor egyáltalán nem szükséges, hogy a jegybank és a kormány gazdaságpolitikája között ellentét feszüljön, hiszen mindkét fél a stabil, fenntartható növekedésben érdekelt. Ugyanazok a céljaink, csak mindenki a saját eszközeivel igyekszik azokat elérni. A sajtóban megjelenő hiszteri-

záló hangvételi, háborús pszichózi-
idéző cikkeket, a kapcsolat látványos
rontását a gazdaság egészére nézve
nagyon káros folyamatnak tartom. Ez
úgy igaz a Gyurcsány-kormányra,
mint a jelenlegire. Már 2004-05-ben a
Gyurcsány-kormány idején is bebizo-
nyosodott (ők is a jegybanktörvény
módosításával gyakoroltak nyomást)
hogy a jegybank nem a kormány já-
tékszere, a rákényszeríteni kívánt gaz-
daságpolitikának ellenállt a jegybanki
ethosz, amelynek a létezésében én hi-
szek.

– **A devizahitelek tömeges bedőlése
egyre fenyegetőbb veszélynek tűnik.
Ön milyen megoldásokat tart célrave-
zetőnek?**

– A devizahitelek bevezetése ellen
már a jegybank előző vezetése is éle-
sen tiltakozott, ám szabályozási esz-
közök híján nem tudott hatékonyan
fellépni ellene. Az adósok egy része
még tudja fizetni a megnövekedett
törlesztőrészeket, más részük vi-
szont feladta a törlesztést, és nekik
szembe kell nézniük a nemfizetés kö-
vetkezményeivel. Utóbbiak esetében
csak közös megoldás lehet elfogadha-
tó. Ebben egyformán szerepet kell vál-
lania az adósnak, az államnak és a
banknak. Egy dinamikus szociális
bérlakás piac mellett ez a probléma
sokkal könnyebben oldódna meg, s
még mindig nem késő, hogy a kor-
mányzat ebbe az irányba tegyen lépé-
seket.

A hitelét még törlesztő többség szá-
mára meghatározó, hogy olyan gazda-
ságpolitika alakuljon ki, amely csök-
kenti az országhoz tartozó kockázatot és stabili-
zálja a forintot, ugyanis ha a gazdaság
stabilan növekszik, az emelkedő jöve-
delmek mellett egy-másfél év alatt kez-
elhetővé válik a probléma. Nincs ge-
nerális megoldás, mert a hitelek for-
intra váltása esetén is valakinek vál-
lania kell a felmerülő hatalmas deviz-
zárfolyam veszteséget.

– **A bankadót Ön több megszólalá-
sában is támadta, pedig jól látható fo-
lyamat, hogy más országok is törek-
senek bevezetésére.**

– Egy jövőbeni válság elhárítását
célzó alap felállítása közös európai
gondolat, ennek létrejöttét a jegybank
is támogatja. A probléma az adó mér-
tékeivel van, az ugyanis nálunk csak-

nem tízszerese az eddig Európában al-
kalmazottaknak. Ez a hatalmas elvo-
nás ellehetetleníti a pénzügyi közve-
títő rendszert, amely nélkül nincs mű-
ködő gazdaság. Miután a bankadó
megfelezte a pénzintézetek idején nyere-
ségét, a magyar bankrendszer jövedel-
mezősége mélyen a régió átlaga alá
került, s a magas országhoz tartozó kockázat mel-
lett a magyar bankok forrásbevonó ké-
pesége nagyon sokat romlott. Ebből
következően a bankrendszer aktivitása
hosszabb távon csökkenni fog. Már-
pedig elemi érdekünk, hogy a pénz-
ügyi rendszerünk működőképes ma-
radjon, mert ha leáll a hitelezés, se be-
ruházások, se hosszú távú gazdasági
növekedés nem lesz.

– **Úgy hírlik, sokan burgenlandi
bankokba viszik ki megtakarításai-
kat. Holott az utóbbi időben erősödött
a forint, javult az ország kockázati
megítélése?**

– Jelenleg nem látjuk a jelét annak,
hogy itthonról jelentős összegek ke-
rüljenek más országokba. A hazai la-
kossági megtakarítások a magyar
bankrendszerben, a magyar befekteté-
si alapokban csapódnak ki, egyre nö-
vekvő mértékben. Az érzékelhető,
hogy van a gazdaságban egyfajta jog-
bizonytalanság, ami nem tesz jót a
hosszú távú stabilitásnak. Kelet-Euró-
pába újból jelentős tőkebeáramlás in-
dult meg, jelentősen gyorsítva a gaz-
daságot, ám nálunk ez nem látszik. A
kockázati megítélésünk valóban javult
az utóbbi egy hónapban, de ez nem
nevezhető radikálisnak, mert megíté-
lésünk még mindig sokkal rosszabb,
mint a többi régiós országé. Mi is ab-
ban bízunk, hogy a kétharmados többség
birtokában elkezdődik egy olyan
hiteles gazdaságpolitika, amelynek
eredményeképp kikerülünk a „túlzott
deficit eljárás” alól, s ez tovább javít-
hat kockázati megítélésünkön.

– **Ön miben tartja a megtakarítása-
it? Van-e pl. magyar állampapírja?**

– Az összes megtakarításomat
2002 óta magyar pénzintézetekben,
magyar befektetési alapokban tartom.
Kimondottan ügyeltem arra, hogy ne
nyúljak a befektetéseimhez, főként
2007-es alelnöki kinevezésem után.
Ennek két oka is van. Egyrészt
hosszú távú befektető vagyok, más-
részt úgy gondolom, hogy következe-

tesnek kell lennem. Ha én az ország
pénzügyi stabilitásáért vagyok felelős,
akkor a magyar pénzügyi rendszer-
ben rezzenéstelenül megbízva, itthon
kell befektetnem.

– **Van jelentősége egy vezető köz-
gazdász számára az, hogy éppensé-
gel nő? Létezik különleges női látás-
mód?**

– Természetesen. Szerintem egy nő
sokkal empatikusabb és jobb válság-
kezelő. Bár a gender közgazdaságtan
szerint ebben nincs különbség, én
mégis úgy látom, hogy optimistábbak
és válságtűrőbbek vagyunk. Mikor
1990-ben egy rendszerváltó országban
megszületett a fiam, én éppen munka-
helyváltás közben voltam és
meggyőződésemm volt, hogy ez így
rendben lesz. Nem tudom elképzelni,
hogy stabilitásérzetem elhagyjon en-
gem és fejevesztve csináljak bármit is.
Ha van női tulajdonság, akkor a belső
stabilitás fenntartásának a képessége
feltétlen említendő.

– **Több Mazsike rendezvényen is ta-
lálkozhattunk Önnel. Mi az, ami von-
zotta ebbe a közegebe?**

– Bennem a talányként is értelmez-
hető egység valósul meg. A családom
egyik fele igazi többgenerációs, mé-
lyen vallásos tisztántúli református
család, annak minden ösztönös, népi
antiszemizmusával. Tőlük örököl-
tem nyakasságomat, kurucos makacs-
ságomat. Az anyai ág szintén több
emberöltőre követhetően igazi értel-
miségi pesti zsidó család volt. Ha van
két egymással szembenálló ág ma
Magyarországon, akkor e kettő min-
denképp az. Bennem ugyanolyan erős
a zsinagógához való kötődés, az
összes üldöztetést végszenvedő zsidó
emberekkel való szolidaritás, mint a
reformáció puritánsága iránti vonzó-
dás. Ha megkérdi, mi vagyok inkább,
nem tudok egyértelműen dönteni. Az
apám számomra a legerősebb intel-
lektust jelentette egész életemben.
Református gondolkodású, puritán
ember volt, aki soha nem tudta meg-
szeretni zsidó kultúrát. Ugyanakkor
neveltetésem, létem, egész létem, ba-
ráti köröm beágyazott a zsidóságra.
Úgy érzem, a legtöbben ilyenek va-
gyunk ebben az országban – kettős
kötődésűek. És én nem hagyom, hogy
ezt elvegyék tőlem...

POPPER PÉTER

Zsidónak lenni

Több mint tíz éve már annak, hogy Árvai Joliban – Popper Péter közeli barátjában, aki sajnos már szintén nincs közöttünk – felmerült a gondolat, kettejük beszélgetése kapcsán: portréfilmet kéne készíteni Péterről. A film elkészült, még VHS formátumban, meg lehetett vásárolni egy-két könyvesboltban, valamint a TV2 is sugározta két alkalommal. Aki időben nem értesült a filmről, sajnos nem láthatta. Ezt kívánja most pótolni a Saxum Kiadó ezzel a kiadványával, mely az eredeti filmet írott formában is hozzáférhetővé teszi.

Zolnay-Laczkó Katalin

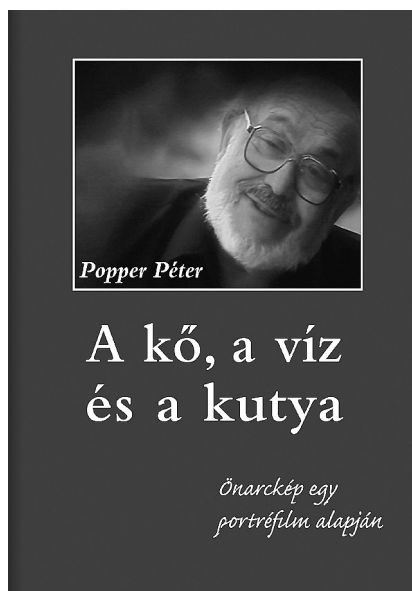
*„Előttem Michael,
Mögöttem Gabriel,
Jobbomon Rafael,
Balomon Uriel, s fölöttem
Az Isten kegyelme”*

Ezt a nagyapámtól kaptam, mert sokat féltem, különösen este, éjszaka, és azt mondta:

– Ezt mondd el kis unokám.

El is mondtam, és olyan jó védett voltam. Négy arkangyal minden oldalról és fölöttem az Isten kegyelme.

Egy nagy összeomláson mentem át 10-11 éves koromban. Mert az élet számunkra elsősorban az volt, hogy Istennek tetsző életet élünk. Tehát, tisztességesek és becsületesek vagyunk, pl. igazat mondunk. „Péterke, megint hazudtál. Szégyelld magad...” és akkor kiderült, hogy egyszer csak hazudni kell, és azt kell hazudni, hogy engem Pongrácz Péternek hívnak, és erdélyi menekült kisfiú vagyok. A szüleim elpusztultak a háborúban, és engem egy nagynéném hozott át Magyarországra. Meg kellett tanulnom a

katolikus szertartásrendet, imákat, levették a szemüvegemet, lenyírták a hajamat kopaszra, és elhelyeztek egy pestkörnyéki kertészetben kertészinak. De ennek a lényege nem ez, a lényege az, hogy aki hazudik, az életben marad, aki igazat mond, az meghal.

Aztán itt volt a Jóisten. Hogy rögtön vele folytassam. Hát ugye, a Jóistenre nem lehet számítani! Ha egy sommás összegezést akarnék adni saját magamról, akkor azt is mondhatnám, hogy ettől kezdve, mostanáig, egész életemben borzasztóan szerettem volna hitetlen lenni. Nagyon sokat megvettem érte. Nem sikerült. Ezt tudom mondani. Boldog lettem volna, ha én ettől belülről meg tudtam volna szabadulni. Szóval az a biztonság, az a közvetlen kapcsolat, az nem legenda volt a számunkra, hanem valóság.

NEKEM AZ ISTEN EVIDENCIA VOLT.

Én ebbe belenőttem, mint egy nagyon vallásos családnak a tagja.

A vallásos zsidó családnak a mindennapjaiban jelen van az Isten. Tehát

mindenre van szabály: a kézmosásra, az evésre – mindenre az égvilágon áldásokat kell mondani. Ez evidencia volt, ezen nem kellett töprengeni.

Az egész életem – eddig – azzal telt el, hogy igazi nagy erőfeszítéssel megpróbáltam nem hinni. Nem sikerült.

Tényleg megpróbáltam, nagyon nagy erőfeszítéseket tettem, hogy ettől a dologtól elváljak, leváljak, de sose sikerült.

A vallásról sikerült leválnom, de Istentől nem. Ennyi.

Olyan közvetlen viszonyban voltunk. Számomra, hogy mondjam... ez tett értelmetlenné mindenfajta művi közösséget. Most az teljesen mindegy, hogy az ember belekerült diákmozgalmakba, ebbe-abba, osztályközösség, stb.

Olyan közösség nem volt, ahol időt adtak volna az emberek az életükből, és ez volt számomra az alapélmény. Ha valaki rosszul volt, nagy beteg volt, haldoklott, akkor jött a templomszolga, akit „samesz”-nak neveztek, és azt mondta – apámhoz is eljött (és ezt egy gyerek hallja) –, hogy „Popper úr, nagyon beteg a...” – mit tudom én, a Braun – „...lehet, hogy meg fog halni, ad neki valamennyit az életéből?” Akkor mondta, hogy ad. Egy napot, két napot, vagy ha a barátja volt, két hetet, aki az ellensége volt, annak semmit. Ezt is szabad volt.

És akkor a rabbi a templomban, amikor összegyűltek a napok, felajánlotta, hogy „Uram, lehet, hogy a Braunnak adott életidő lejárt. De mi, hívek, szeretjük őt, és összegyűjtöttünk neki 2 év 3 hónap 4 napot és ezt felajánljuk. Ennyivel hajlandók vagyunk kevesebbet élni, hadd éljen még egy kicsit a Braun.”

És akkor vagy meghalt a Braun vagy meggyógyult. Ha meghalt, visszaadták – nagyon gondosan könyveltek! – visszaadták a napokat: Pop-

per úr 2 napot adott, az Úr nem fogadta el a felajánlását, visszakapta. Ha meg meggyógyult, akkor eljöttek megint, és akkor azt mondták, hogy „Vigyázzon Popper úr, maga kevesebbet fog élni két nappal. Az Úr Elfogadta a felajánlását...”

És ugye volt ennek egy rizikója, mert hát mennyi van az embernek egyáltalán, azt honnét lehet tudni?

Volt egy teljesen tragikus fordulata, ennek a dolognak, amikor ez még közelebb jött hozzám.

Történt, hogy a rabbi nagypapám, aki az akkori Aréna út, mai Dózsa György úti (jelenleg vívóterem) templomnak volt a főrabbi, és aki nagyon, igazán hívő ember volt. Az ő egyik fia Voronyezsnél volt munkaszolgálatos. Nagyon-nagyon rossz hírek jöttek, hogy ott micsoda pusztulás van, és mindegy, hogy valaki hadifogoly, mindegy hogyan került oda, az oroszok így-amúgy, stb.

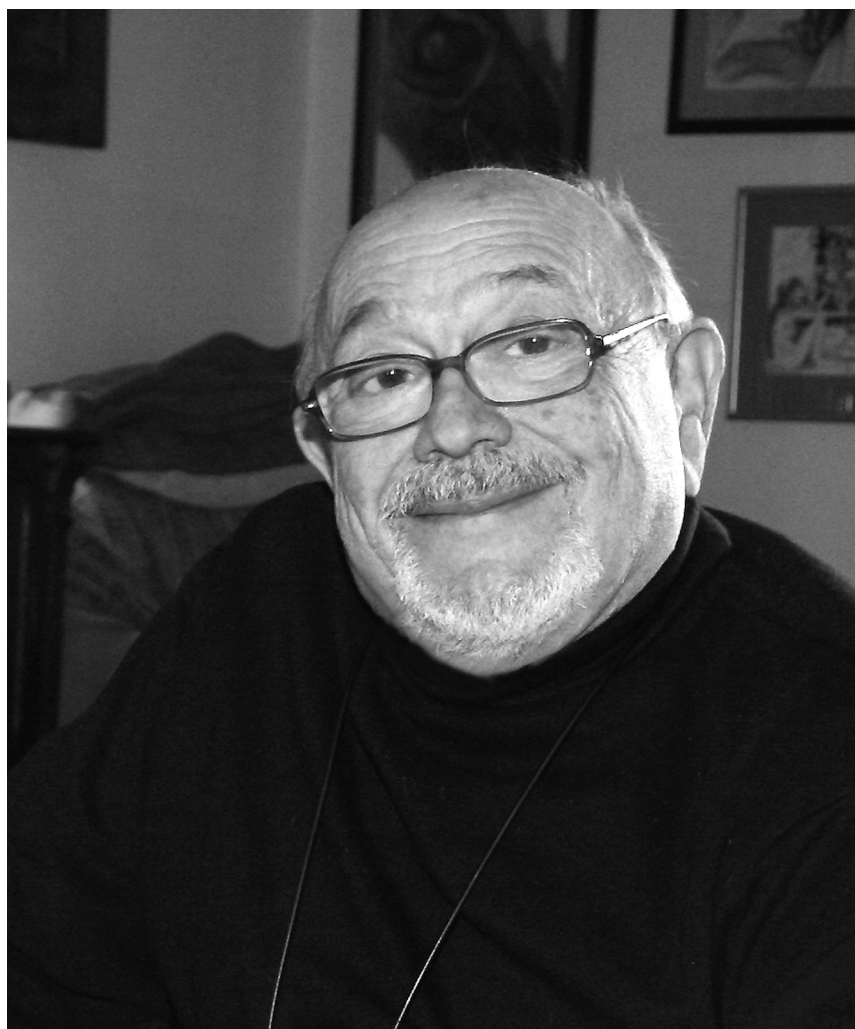
És a nagypapa nagyon aggódott... nagyon aggódott érte. Egyszer csak eltűnt... A zsidó templomot reggel kinyitják meg délben, kinyitják még este, közben zárva van. Szóval nincs állandóan nyitva.

Végül kiderült, hogy a nagypapa bezárkózott a templomába. Ott volt bezárkózva, és talán két napig nem is evett, böjtölt, és két napig imádkozott a templomban. És a család nagyon izgatott volt, hogy mi ez. Végül előkeült rendkívül derűsen és vidáman, és azt mondta, hogy „Nézzétek, én 68 éves vagyok, nagyon aggódom a Sanyiért (ő volt a fia) és én, ami hátralevő időm van, mind fölajánlottam, csak hogy a Sanyi visszajöjjön. És úgy érzem, hogy az Úristen elfogadta.” És nagyon derűs volt.

És így a család is megnyugodott, de nem mérték fel, hogy ez mit jelent.

Szóval a lényeg az, hogy a nagypapám néhány hétre rá diagnosztizáltak egy rövid lefolyású leukémiát és meghalt. És hát, muszáj volt meghalnia. Ha valaki odaadja az összesét! És boldogan halt meg. Ezt most vicc nélkül mondom: boldogan halt meg. Mert hisz ez volt a bizonyíték, hogy Isten valóban elfogadta.

Van egy baj. Sanyi nem jött vissza soha! Meghalt Oroszországban, flekk-tífuszban.

Fotó: Szabó J. Judit

Kemény dolog. Mindig úgy érzem, hogy van egy kegyetlen aktus a teremtésben. Szóval, hogy egy időn kívüli örökkévaló lény létrehoz időben élő lényeket, akik megbetegszenek, meghalnak, tönkremennek. Van ebben valami nagyon kegyetlen. Valami nagyon kemény. Talán. És, és hát, szóval hogy mondjam. A nagypapa végül is alkudott. Ez egy alku volt. Én nem élek tovább, de éljen a fiam. És természetesen vette pap létére, rabbi létére, hogy ezt az Isten elfogadja. És nem azt mondja, hogy jó. Jó, tudomásul vettem, de nem kell ezért kevesebbet élned. Hadd találkozzatok még. Nem? A bibliai legenda nem erről az Istenről szólt, hanem arról, amikor Ábrahám fölemeli a kést, hogy Izsák kisfiacskáját föláldozza, akkor mégis azt mondja az Isten, vagy egy angyalán keresztül, hogy hadd éljen. Én elfogadom a bárány vérért a fiú helyett. De nem fogadott el a nagypapa élete helyett semmit. És még be is csapta.

NE FÉLJ, AMÍG ENDEM LÁTSZ!

Az apám, amikor elvette anyámat feleségül, azzal a feltétellel adták hozzá, hogy vallásos életet fog élni. És attól kezdve, – ahogy megígérte – imádkozott reggel imaszíjjal, és teljesen kóser háztartás volt, amit ő betartott. És volt egy mondata, ami nekem egy nagyon fontos mondat volt. „Ne félj, amíg engem látsz!” Ezt nagyon komolyan vettem. Átúsztuk a Dunát, ha elfáradtam, a vállába kapaszkodtam. Elementünk veszélyes túrákra. Rámszakadékba, ide-oda, de hát láttam őt, és nem féltem. Aztán jött 1944, már hordtuk a sárga csillagot, és nyilas suhancok megpofozták a mai Nyugati téren. Nem ütött vissza, mert azoknál géppisztoly volt. És számomra akkor kezdődött a háború. Nekem ott esett le a tantusz, hogy hűha! Itt valami nagy baj van. Aztán azt láttam, hogy teljesen depressziós lett, magába roskad, és

az, hogy túléltek, az anyámnak volt köszönhető. Bár azt hiszem, ez egy tipikus dolog volt, hogy a férfiak nagyon elsüllyedtek egy tehetetlen depresszióba, és a nők lettek aktívak és mentették, ami menthető. Így anyám is. Ezt már nem bocsátottam meg. Tehát bennem olyan gyűlölet, harag lobbant fel az apám iránt, szóval a csőd, és hogy becsapott. Lehet egy része az Istennek szólt, ezt nem tudom, de mindenestre ez kamasz koromban olyan súlyos lett, hogy elköltöztem egy évre a nagymamához lakni, mert nem bírtam elviselni az apámat.

Volt egy szociáldemokrata ismerőse apámnak, apám is az volt. Az illető a Braun Soma szeminárium – ez egy elfelejtett név, egy baloldali szocdem szeminárium – tagja. Szóval a lényeg az, hogy valakivel összetalálkoztam, vagy fölkeresett valakit, ezt nem tudom, és elrejtett minket a Braun Soma szeminárium, tehát a szociáldemokrácia, egy búvóhelyen, amit a kommunista párttal közösen tartottak fenn. Így volt egy találkozásom 1944 októberében a kommunista párttal. Ez a hely az Abonyi u. 13-ban egy bérház negyedik emeletén volt található egy lakásban, és a házmester is kommunista volt. Szabó Andrásnak hívták. Ő eldugott ott egy csomó embert. Egy kis lakásban szorongtunk, huszonvalahányan. Az embereket eldugták ugyan, de kaját már nem adtak. Tehát óriási éhezések voltak és óriási szomjazások. A szomjúság rosszabb. Nem lehetett tudni a házban, hogy ott laknak. Tehát halálos csendben kellett lenni. Aztán mikor jött Budapest ostroma, megkönnyebbültünk, mert minden lakó lement a pincébe, és akkor kicsit szabadabb volt a dolog. De az, valami borzasztó, amikor az ember hóból akar vizet nyerni. És akkor én is mentem, mint gyerek, mert kicsi voltam és olyan jól kúsztam hason, hogy telenyomjak egy vödört hóval. És ebből lesz egy fél pohár víz, mikor elolvad. És borzasztó, amikre nem is gondol az ember, hogy nincs víz, nincs WC, miközben huszonvalahány ember szorong egy lakásban. Mondjuk a mázli az volt, hogy ebben a lakásban rengeteg régi újság volt. Mindenki a feneke alá tett egy folyóiratlapot és hát abba végezte a dolgát. Na most, ezt becsomagolta, és volt egy erkély és az erké-

lyen volt egy hatalmas nagy papundekli láda, és oda bedobta. Aztán ez ott keményre fagyott. És a láda lassan megtelt. Amikor januárban, – itt kezdődik a kommunistaságom, mindjárt elmondom – bejöttek az orosz csapatok, akkor végigrohanták a házakat, hogy hol bujkálnak németek, nyilasok. Hozzánk is berontott két pasi a géppisztolyával, hát látták, hogy itt csontig soványodott huszonvalahány szerencsétlen van, de azért gyanakodtak, és ahogy körülnéztek, észrevették a ládát.

– Mi van a ládában?

Erre mindenki azt mondta:

– Oda ne, oda ne menjenek!

Rögtön tudták, hogy ott van a kincs elrejtve. Mindenkit falhoz állítottak, és elkezdtek kibontani, mi meg dermedten néztük. És kibontották az első adag kakát, a másodikat, a harmadikat, és ebből, ők csak azt a következtetést vonták le, hogy ez a legravaszabb társaság, biztos alul van a gyémánt. Végig bontották az összest. Amikor az utolsót is kibontották és kiderült, hogy kincs sehol, olyan dühbe jöttek, hogy a géppisztollyal végig lőtték a plafont. Még szerencse, hogy nem minket.

Mindezt megelőzően volt egy nagyon fontos dolog a számomra. Tehát nagyon rossz volt már a helyzet, és mindig lehetett hallani a frontot, ami már az Almássy téren volt. Onnét szölkáltak az orosz hangszórók, megadásra szólítottak fel. De az Istennek nem jöttek közelebb. Három utcával kellett volna csak közelebb jönni, és nem jöttek, és még mindig mentek nálunk a nyilas razziák, stb. Egyszer csak egy reggelen iszonyú nagy csend lett. Mi kilestünk az ablakon és nem volt német katona az utcán. Eltűntek. Nem voltak nyilasok az utcán. Eltűntek. És olyan nagyon nagy csend lett az ágyúszó után, és nagyon szép napos idő volt, és egyszer csak végigment az úttest közepén egy fiatal srác, ismeretlen egyenruhában, ferdére vágott kis siattyakkal a fején, – mi csak rohamsisakosokat láttunk addig – cigizett és ment végig és utána görgettek nagy kábeldobokat és fektették le a kábeleket. És ezzel ért véget a háború. Na most, ez nekem egy nagy jelenet maradt az életemben, ahogy megy ez a fiatal srác, cigarettázva végig az úton. Nekem ez jelentette a felszabadulást.

Akár így nézzük, akár úgy nézzük a dolgot, ahogy én akkor korán, tehát olyan 16 éves korom körül, ahogy akkor éreztem és megfogalmaztam magamban, hogy ez a politika egy bűdös dolog, azóta sem sokat változott. Mondjuk, olyan 19 éves koromtól nagyon egyformán látom politikailag a világot. Ez egy ronda dolog. Azt gondolom, ha én Angliába születek, vagy Svédországba, akkor soha nem foglalkozom politikával. De tudomásul kellettennem, hogy a politika értem jött. Bejött a gyerekszobámba, kivágott engem. Mindenféle életveszélybe, kalandba, megaláztatásba belevitt. Vagyis tényleg azt gondoltam, ha itt élek, akkor politikával kell foglalkozni, mert a politika is foglalkozik velem. Ebben az esetben én csak baloldali lehetek, csak kommunista. A kommunizmus valószínűleg azért jött be, mert apám, mint szociáldemokrata, a pártegyesüléskor átkerült a közös, vagyis kommunista pártba. Nyilván aztán én is afelé orientálódtam, és amolyan mozgalmi gyerek lettem. De ennek az alapélménye, az a fiatal orosz tiszt volt, ami egy nagyon eksztatikus élmény volt. Hát nem is tudom másként mondani, minthogy ki lehet menni az utcára, és nem kell bujkálni, és nem kell tovább éhezni, és nem kell tovább félni, hogy mikor lőnek le.

Annak ellenére, hogy borzasztóan elfásul az ember. Emlékszem, az úgynevezett felszabadulás után, lévén a lakásunkat szétlőtték, mi apámmal, egy ródllival, az én ródlimmal mentettük az épen maradt cuccokat, és mindig átmentünk a Hunyadi téren. Ez volt a napi foglalkozásunk, volt egy szükséglakásunk egy barátunknál. És ahogy olvadt a hó, egyszer csak megjelent egy halálba dermedt kéz. Na most, én nagyon féltem a halottaktól a háború kezdetén, a halott embereknél jobban, csak a halott lovaktól féltem, mert azok viczorogtak is. Ebből az lett, hogy ha láttam döglött lovat, akkor szóltam, hogy lehetne húst szerezni. Jaj, de jó! És ahogy olvadt a hó, és ahogy ment le, egyre több látszott ebből a kézből, és akkor számomra már csak azt jelentette, hogy Apa nemsokára tavasz lesz, már könyékig kinn van. Elfásul az ember.

TISZTELT OLVASÓNK!

Utoljára 2001-ben tudakoltuk Öntől kérdőíven lapunkkal kapcsolatos véleményét. Az ebből készült összefoglalót 2001 novemberi és decemberi számainkban tettük közzé. Azóta hatalmasat változott a világ: az Internet „átvette a hatalmat”, a nyomtatott sajtó keresi a helyét. Így vagyunk ezzel mi is.

Kérjük, legyen ebben segítségünkre. A megfelelő válasz aláhúzásával (vagy beírásával) töltse ki ezt a rövid kérdőívet, és a mellékelt válaszborítékban (bélyeg nélkül) küldje vissza címünkre.

Köszönettel

A Szombat szerkesztősége

1. Melyik évben született Ön?

.....

2. Mi az Ön neve?

Kérjük, húzza alá a megfelelőt!

1 – Férfi

2 – Nő

3. Mi az Ön lakóhelyének irányítószáma?

.....

4. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?

Kérjük, húzza alá a megfelelőt!

1 – 8 általános vagy kevesebb

2 – Szakmunkásképző/szakiskola/OKJ

3 – Érettségi

4 – Főiskola/BA

5 – Egyetem/MA

6 – Tudományos fokozat

5. Mi az Ön foglalkozása?

.....

Ha jelenleg nem dolgozik, akkor kérjük, hogy a legutóbbit írja be!

6. Mi az Ön státusza?

Kérjük, húzza alá a megfelelőt!

1 – Vezető állású

2 – Beosztott értelmiségi

3 – Önálló vállalkozó

4 – Egyéb szellemi foglalkozású

5 – Szakmunkás

6 – Munkanélküli

7 – Nyugdíjas

8 – Szülési szabadságon (GYES-en, GYET-en, vagy GYED-en) van

9 – Tanuló

10 – Egyéb.....

7. Mennyire érdeklődik az alábbi témák iránt?

Kérjük, osztályozza 1-től 5-ig ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem érdekli önt, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon érdekli.

Vallás/vallásfilozófia

Történelem

Belpolitika

Külpolitika

Szépirodalom

Képzőművészet

Filmművészet

Színház

Könnyűzene

Komolyzene

Kortárs művészet

Pszichológia

Társadalomtudományok

9. Milyen pártokra szavazott Ön az elmúlt húsz évben az országgyűlési választásokon?

1990

1994

1998

2002

2006

2010

10. Hány éve olvasója a Szombatnak?

.....

11. Előfizetője Ön a Szombatnak?*Kérjük, húzza alá a megfelelőt!*

1 – igen.....óta

2 – nem

3 – előfizető voltam-tól-ig

13. Ha jelenleg nem előfizető, de korábban az volt, miért mondta fel az előfizetést?*Többet is aláhúzhat!*

- 1 Csak akkor veszem meg a lapot, ha engem érdeklő téma van benne
- 2 Nem fizetek elő a lapra, mert máshonnan is be tudom szerezni
- 3 Nem fizetek elő a lapra, mert drágának találom
- 4 Nem fizetek elő a lapra, mert már nem tartom érdekesnek a cikkeket
- 5 Interneten olvasom a Szombatot
- 6 Egyéb

.....

14. Milyen gyakran olvassa a Szombatot?*Kérjük, húzza alá a megfelelőt!*

1 – Minden számát elolvasom

2 – Többnyire elolvasom

3 – Évente egy-két számot olvasok el

4 – Ritkábban vagy soha

15. Milyen gyakran látogatja a Szombat honlapját?*Kérjük, húzza alá a megfelelőt!*

1 – Naponta

2 – Hetente többször

3 – Havonta többször

4 – Ritkábban

5 – Soha

16. Tudna említeni néhány Szombat cikket (vagy mellékletet) amelyek megragadták a figyelmét?

.....

.....

.....

.....

17. Milyen témákról szeretne gyakrabban olvasni a Szombatban?

.....

.....

.....

.....

18. Milyen témákból szeretne kevesebbet látni a Szombatban?

.....

.....

.....

.....

19. Mennyire elégedett Ön a Szombat külalakjával?

.....

Kérjük, osztályozza 1-től 5-ig, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon elégedett.

20. Az Ön családjában hányan olvassák el a Szombatot?

.....

21. Hogyan jut hozzá a Szombathoz?*Kérjük, húzza alá a megfelelőt!*

1 – Előfizetek

2 – Újságosnál veszem meg

3 – Rokon, ismerős adja nekem

4 – Könyvtárban, más nyilvános helyen olvasom

5 – Egyéb.....

22. Milyen napilapokat olvas Ön?

.....

.....

.....

.....

.....

23. Milyen hetilapokat olvas Ön?

.....

.....

.....

.....

24. Milyen folyóiratokat olvas Ön?

.....

.....

.....

.....

25. Melyek a kedvenc rádióműsorai?

(Kérjük, írja be a műsor címét és a rádióállomás nevét.)

.....

.....

.....

.....

26. Melyek a kedvenc tévéműsorai?

(Kérjük, írja be a műsor címét és a tévécsatorna nevét.)

.....

.....

.....

.....

27. Mely internetes oldalakat látogatja a leggyakrabban?

.....

.....

.....

.....

.....

28. Milyen zsidó folyóiratokat olvas?

.....

.....

.....

.....

29. Melyik állítást tartja jellemzőnek magára?

(kettőt is választhat)

- 1 – Magyar vagyok
- 2 – Zsidó származású magyar vagyok
- 3 – Zsidó vallású magyar vagyok
- 4 – Magyar is vagyok meg zsidó is
- 5 – Magyarországon élő zsidó vagyok
- 6 – Európai polgár vagyok
- 7 – Egyéb

.....

30. Milyen zsidó szokásokat tart?

(Többet is megjelölhet)

- 1 – Sabat
- 2 – Böjt Jom Kipur napján
- 3 – Széder
- 4 – Chanukka
- 5 – Kóser konyha
- 6 – Kóser stílusú konyha
- 7 – Bár/Bat micva
- 8 – Brit milá (körülmetélés)
- 9 – Mezüze az ajtófélfán
- 10 – Zsidó temetkezés
- 11 – egyéb, mégpedig

.....

31. Tagja Ön valamelyik zsidó szervezetnek?

(Többet is beírhat!)

Kérjük, ha korábban tagja volt valamelyik szervezetnek, azt is jelezze

.....

.....

.....

.....

KÖSZÖNJÜK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉT!

a Szombatnak

Kérjük, ajánlja fel Ön is adója 1 %-át
a zsidó értelmiség fórumának, a *Szombat*nak

- 1 mely több mint 20 éve az egyetlen független szellemiségű, politikai és kulturális magyar zsidó lap
- 2 tájékoztat, és véleményt mond a magyar közélet, Izrael és a világ más fontos híreiről
- 3 küzd a zsidó- és Izrael-ellenes előítéletekkel szemben
- 4 konferenciákat, szemináriumokat szervez zsidó irodalomról, színházról, filmről
- 5 fórumot kínál a szellemi élet alkotóinak
- 6 szervezője a *Szombat Szalon*oknak, ahol a lap olvasói írókkal, művészekkel és politikusokkal találkozhatnak és beszélgethetnek

Ehhez nem kell egyebet tennie, mint mellékelnie a nyilatkozatot adóbevallásához, amelyben kijelenti, hogy adója 1 %-át a 18165850-1-42 adószámú szervezetnek kívánja felajánlani. E kis fáradsággal hozzájárulhat a *Szombat* további megjelenéséhez.

Támogatását előre is köszöni

A *Szombat* Alapítvány és a *Szombat* szerkesztősége

www.izraelikultura.hu/filmfesztival
www.odeonlloyd.com

דוקו

IZRAELI

DOKUMENTUMFILM FESZTIVÁL

ÁPRILIS 28. MÁJUS 04.

HELYSZÍN

Odeon Lloyd Mozi
H1036 Budapest,
Hollán Ernő utca 7.

FILMEK

Ashkenaz // Gáza | Sderot – Élet mindenk ellenére // 443
Híd a völgy fölött // Magányos szamaritánus // Fekete busz
Pizza Auschwitzban // Amos Oz: Az álmok természete

szombat
Zsidó politikai és kulturális folyóirat

EUROPA CINEMAS
MEDIA-PROGRAMME OF THE EUROPEAN UNION

nka
Nemzeti Kulturális Alap

„Magyarország kikerült a mélyhűtőből”

**Beszélgetés Moti Kerennel,
az Unilever közép-európai igazgatójával**

– *Úgy hallottam, a szülei Lengyelországban születtek.*

– Igen, de a nagyszülők elég bölcsék voltak ahhoz, hogy megsejtsék, mi következik, és még 1938-ban Argentínába menekültek. A szüleim ott nőttek föl, ott házasodtak össze, két idősebb testvérem is ott született. 1963-ban alijáztak. Anyám ekkor már terhes volt, s én Izraelben láttam meg a napvilágot. De beszélek spanyolul, és számos argentin hagyományt ismerek. A konyhánkban keveredett a lengyel zsidó és az argentin hatás. Otthon inkább spanyolul beszéltünk, a szüleim csak akkor váltottak jiddisre, ha azt akarták, hogy ne értsük őket. Néhány szót még én is értek jiddisül, de az anyanyelvem a héber. A katonaság után – mint annyian – én is világkörüli útra indultam. Hat hónapot töltöttem Dél-Amerikában. Látni akartam Argentínát, amiről a szüleim annyit meséltek. Utána elvégeztem az egyetemet, üzleti tudományokból szereztem fokozatot, és egy kis cégnél kezdtem dolgozni. Ezt megvette egy nagyobb cég, amit megvett egy amerikai cég, amit aztán megvett az Unilever.

– *Ilyen karrierről álmodott?*

– Én már pályám elején pontosan tudtam, milyen karrierre vágyom. Egy nagyvállalat elnöke akartam lenni, mert szeretem a kihívásokat. És az Unilevernél ezt megtaláltam. De húsz évvel ezelőtt nem gondoltam volna, hogy megmaradok egy cégnél. Mégis így történt, mert itt újra és újra inspiráló kihívásokkal szembesültem. Az izraeli Unilever mára nagyvállalattá nőtt. 700 ezer ember fogyasztja a termékeinket naponta.

– Miért döntött úgy, hogy Izraelből Budapestre jön?

– Már két éve tervezem, hogy ebbe a régióba jövök dolgozni, ami mindig is nagyon vonzott. Mindenek előtt a történelme.

– Ami nem éppen vidám.

– Ha az itteni zsidóság pusztulását nézzük, akkor ez a legenyhébb kifejezés. De én azt is látom, micsoda hatalmas kulturális teljesítményt nyújtott ez a régió a XIX-XX. században. Amit aztán oly mértékben manipuláltak, hogy a XX. század ismert szörnyűségeihez vezetett. De én szilárdan hiszek abban, hogy a jó emberek többen vannak, mint a rossz emberek, és a bajok csak abból származnak, hogy a jó emberek tétlenek a döntő pillanatban. Ez történt itt is a vészidőszak idején. Egyszóval, az itteni kultúra gazdagsága, valamint az üzleti lehetőségek vonzottak ebbe a régióba, amely valaha gazdaságilag egy szinten állt Nyugat-Európával. Aztán egy ponton bekövetkezett a törés: Közép-Európa a kommunizmus idejére mintha egy mélyhűtőbe került volna. Ekkor alakult ki a hatalmas leszakadás Nyugat-Európához képest. Most, hogy kikerült a mélyhűtőből, a két régió közötti különbséget le lehet dolgozni.

– Vajon ez mennyi időbe telik?

– Ez elsőként attól függ, mennyire fejlődőképesek ezek a gazdaságok. A magyar gazdaság például '89 után gyors növekedésnek indult, de a válság óta nem talált magára. A cseh és a

szlovák gazdaság viszont gyorsan növekszik. Aztán függ a politikai rendszertől is: attól, hogy mennyire képes megteremteni a gazdasági növekedés feltételeit: oktatást, infrastruktúrát. Mindent összevetve, a mi termékeinknél ezt az időt én 10-20 évre becsülöm.

– Az ön üzleti filozófiája ezek szerint történelmi-kulturális alapokon is nyugszik.

– Feltétlenül. De ehhez hozzá kell tenni még egy fontos tudományt: a pszichológiát. Az Unilever gyorsan felhasználható fogyasztási javakat gyárt: élelmiszereket és higiéniai szereket (szappant, mosószert, stb.). A marketing során nemcsak arról akarjuk meggyőzni a fogyasztókat, hogy a mi termékeink hasznosak, hanem arról is, hogy ezekkel az önképüket is alakítják. A szépségipar erre a legjobb példa: egy nő nemcsak azért vesz meg egy sampont, mert az a hajának jó. A sampon hozzátartozik az egyéniségéhez.

– Hányan fogyasztják az Unilever termékeit?

– Egy átlagos napon 2.5 milliárd emberhez jutnak el világszerte. Magyarország tízmillió lakosából 6-700 ezret érünk el naponta – legalább néhány perc erejéig. A mi termékeinkkel tisztálkodnak, vagy azzal mosnak fogat, vagy azt eszik reggelire és így tovább. Ahhoz, hogy meg tudjuk őket szólítani, ismerni kell a történelmüket, a kultúrájukat. Számomra, akinek az ősei évszázadokon keresztül ebben a kultúrában éltek, ez különösen érde-

kes. Úgy érzem, sok hasonlóság van az izraeli kultúra és az itteni között. Egy példa. Megpróbálunk a magyaroknak több jégkrémet eladni. Ám itt csak nyáron esznek jégkrémet. A közfelfogás szerint, ha télen eszünk fagyaltot, megfázunk. Az én anyám sem vett nekem télen fagyaltot. De ennek a hitnek semmi alapja nincs. Németországban, ahol hidegebb van, télen is sok fagyalt fogy. Egy másik példa: itt sokan csak akkor isznak teát, ha betegek. Pedig a délutáni tea mindenki számára nagyon kellemes hangulatot varázsolhat. Megpróbáljuk tehát megváltoztatni a fogyasztási szokásokat. A mi termékeink a vitalitás fogalma köré szerveződnek. *Nézz ki jól, érezd jól magad, hozz ki többet az életből.* Ebbe a fagyalt is beletartozik, amire gyakran azt mondják, hogy egészségtelen. De sok a félreértés azzal kapcsolatban, hogy mi egészséges. Magyarországon az emberek a stresszel kapcsolatos betegségektől szenvednek elsősorban, nem a fagyalttól. Egy adag fagyalt jó kedvre derít, oldja a stresszt, és ez éppen az egészséget óvja. Ugyanakkor nagyon fontos, hogy a termékeink egyre egészségesebbek legyenek, ezért igyekszünk a só, a cukor, a zsír és a kalória mennyiségét csökkenteni, a rostos anyag tartalmát növelni. Azt viszont nem engedhetjük meg, hogy az étel emiatt kevésbé legyen ízletes.

– De ha a zsírt, cukrot, sót kivonják, akkor az ízeket mesterséges módon kell fokozni.

– Nem feltétlenül. Például a margarinba szójaolaj helyett inkább a zsírban szegényebb olívaolajat használjuk. Kombináljuk az összetevőket, hogy a maximális ízhatást érjük el. Vagy a levesekbe a só helyett több zellert teszünk, aminek szintén sós az íze. A kihívás persze tényleg nagy: ezért minden termékre külön programunk van, hogy a kevésbé egészséges anyagok arányát csökkentjük, a jó ízüket viszont növeljük. (X)

„Az agressziónak katartikus hatása van”

Az utolsó interjú Ranschburg Jenő pszichológussal

Ranschburg Jenő, a közismert és népszerű lélekgyógyász március 10-én, 76 éves korában elhunyt. A Szombat munkatársa, Várnai Pál napokkal korábban fejezte be a vele készült, alábbi interjút, mely nagy valószínűséggel az utolsó lehetett, melyet Ranschburg professzor életében adott.

– *Nemrég olvastam egy gondolatát: nagy baj van, ha a tisztesség csak hősként lehet jelen. Ez annyira megtetszett, hogy azóta gyakran idézem.*

– Sajnos a gondolat nem eredeti, ha az lenne, büszke lennék rá. Én itt Brechtre hivatkozom, aki elátkozza azokat a társadalmakat, ahol hősnek kell lenni ahhoz, hogy valaki tisztességes legyen.

– *Jól tudom, hogy Ön elsősorban gyermek- és személyiség-lélektannal, valamint agresszió-kutatással foglalkozik?*

– Mindig hangoztattam, hogy fejlődéslélektannal foglalkozom. Engem mindig az érdekelt, hogy miből lesz a cserebogár, ez vitt a gyerekekhez.

– *Gyakran beszél arról a katartikus élményről, ami 1944-ben érte Önt. Arról a bizonyos „redőnyről,” amit újra vél hallani.*

– 1944 őszén, a nyilas hatalom átvétel utáni első napon kiűrtették azt a csillagos házat, amelyikben édesanyámmal, nagynénémmel és annak gyerekeivel laktunk. Sorakoztunk az utcán és felemelt karral kellett végigvonulnunk a városon. Mint tépelődő, magába forduló gyerek, lemaradtam a sorból és bámészkodtam. A járda szé-

Fotók: Tóth Csilla

Gyermekepszichológus, közíró. Néhány kitüntetése: Prima Primissima (2009); Budapest díszpolgára (2006); Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (2005). Több tucat könyv szerzője, illetve szerkesztője.

lén álldogáló, bennünket figyelő emberek közül kilépett egy tizenéves forma suhanc és belém rúgott. A rúgás hatására felriadtam a bámészkodásból, és az előttem vonuló sor után szaladtam. Nem fájt, de azóta érzem sajogni a helyét. Ahogy mentünk, fel-felnéztem a házakra, ahogy az emberek az ablakból bámulták a vonuló nőket,

öregeket, gyerekeket. Észrevettem, hogyha elkapom valakinek a tekintetét, akkor az illető visszahúzódik és lehúzza a redőnyt. Ezt redőny- effektusnak neveztem el, ami azóta is foglalkoztat, különösen az utóbbi időben. Ez alapvető probléma. Az emberek úgy gondolják, hogy amit látnak, az szörnyű, de nem az ő dolguk, félnek, lehúzzák a redőnyt. Az a meggyőződésem, hogy a negatív, a gonosz hatalom sikereinek ez a záloga.

– **Feldolgozható e egyáltalán az a típusú trauma, amelyet ön is átélt? Egy helyütt „a feldolgozás kétségbeesett kísérletéről” ír.**

– Ennek a feldolgozásnak több szintje van. Virág Teréz, ennek a témának a legjobb magyar szakértője bizonygatni próbálta, hogy ez generációról generációra száll. Teljes egészében ez a trauma feldolgozhatatlan, de élni lehet vele. Miközben úgy tűnik, hogy a sebek behegednek, valójában könnyen megnyílnak bizonyos emlékek hatására és soha el nem múlnak. Én magam vegyes házasságban élek, a gyerekeim viszont látványosan vállalják zsidóságukat. Kis koruktól fogva tudatosan beszélek nekik arról, amit átéltem, hogy ne érhesse őket meglepetés. A feleségem pedig zsidóvá vált és zsidóbb lett, mint én vagyok. Azt szoktam mondani ironikusan, hogy szereztem egy embert a zsidóságnak. Amikor az alvó antiszemitizmus feléledését észlelem, minden előjön 1944-ből: a sebek, az indulatok, a fájdalmak. Az 1944 nyara és 1945 januárja közötti időszakot szinte napról napra fel tudom idézni, miközben az azt megelőző és követő éveket már kevésbé.

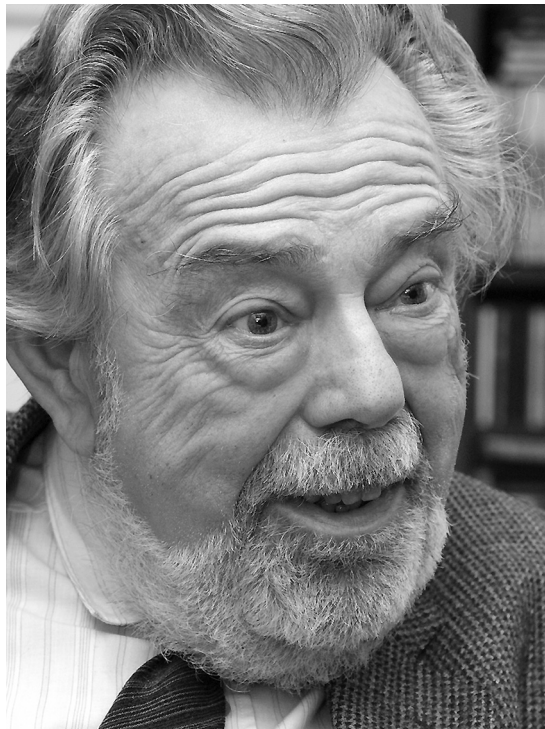
– **Mennyire határozta meg a pályaválasztását mindaz, amit gyerekkorában átélt?**

– Erre a kérdésre én sem tudok igazán válaszolni. Mégis azt gondolom, hogy a pályaválasztásomat semmiképpen, de a témaválasztásomat feltétlenül. Régebben sok évig foglalkoztam agresszióval, s visszatekintve úgy látom, hogy ez nagy valószínűséggel összefügg a gyerekkorommal.

– **Visszatérnék szűkebb szakmájához. Gyakran hangoztatja, hogy az empátia, a morális értékek már négyéves korban kialakulnak egy gye-**

reknél, s ezek később sem fognak változni. Ez a mentalitásra is vonatkozik?

– Ha ez alatt alapvető karaktervonásokat ért, ennek rengeteg veleszületett aspektusa van, s ezt veleszületett temperamentumjegyekkel szoktuk illusztrálni. Ezek valóban a későbbi mentalitás alapvonásai lehetnek. Ilyenek például, hogy valaki mennyire türelmes vagy képes-e koncentrálni. Itt rengeteg korán megtanult aspektus játszik

szerepet s ezért a korai, elsősorban anya-gyermek kapcsolat lesz döntően meghatározó. Én magam is rengeteg, ezzel kapcsolatos kísérletet csináltam óvodákban. Mindig kiderült, hogy azok a gyerekek lesznek később a leginkább kezelhetetlenek, akikből már kiskorukban hiányzik az együttérzés készsége.

– **Valahol azt írja, hogy nem tartja követendőnek a jó magaviseletű gyereket.**

– Vannak jobban és kevésbé szerethető gyerekek. Én az olyan típusú gyereket szeretem a legkevésbé, amilyen én voltam, akik mindig jók akarnak lenni, akik nem tudnak a felnőtteknek nemet mondani. Az ilyen gyerekeket „használat előtt felrázandó” típusúaknak nevezem. Én mindig jó színben akartam feltűnni a felnőtteknek, és csak később jutott

eszembe, hogy ez nem én vagyok. Az olyan gyereket szeretem, akiben megvan a karakánság, az önértékelés és a mások tisztelete mellett az önbecsülésnek az a szintje, amellyel valamilyen egyensúlyt tud teremteni a szociálisan elvárt és a saját igénye között.

– **Szeretném most a gyűlölet természetéről kérdezni. Valahol megírta, hogy nincs önben gyűlölet, legfeljebb félelem. A hatvanas, hetvenes években sok zsidó nem volt képes megérteni, hogy nem gyűlölöm**

a németeket azért, mert elhurcolták apámat. Úgy vélem, annak rossz, aki gyűlöl, s hagyjuk meg nekik ezt a kétes „örömet”. Ám azt is tapasztalom újabban, hogy gyakran azok vádolnak másokat gyűlölettel, akik maguk gyűlölnek. Miért van az embereknek ennyire szükségük arra, hogy gyűlöljenek?

– Nincs erre szakszerű válaszom. Inkább bűnbakra van szükségük. Rengeteg kutatás folyik világszerte ebben a tárgyban. Az embereknek szükségük van indulataik levezetésére, arra, hogy saját személyes sérelmeiket, sikertelenségüket, megbántottságukat, rossz anyagi helyzetüket valahogy megmagyarázzák. S amikor nem találunk ezekre valódi okot vagy félnek azt megtalálni, akkor választanak maguknak bűnbakot, akin leverhetik az indulataikat. Az agressziókatartikus hatása van. Más kérdés, hogy ezt kísérheti büntudat. Az ember zsigeri szinten tudja, hogy saját sérelmeit akkor képes enyhíteni, hogyha a sérelmet előidézőt bántalmazza. És ha ezt nem tudja, akkor behelyettesíti egy másik személlyel.

– **A mai helyzet különösen érdekes lehet egy pszichológus számára, hiszen a közszereplők a szemünk előtt változtatják a nézeteiket.**

– Ahol az embernek teljesen mindegy, hogy milyen elvek mellett vagy ellen szólal fel annak érdekében, hogy önmagát a megfelelő helyen pozícionálja, ott a köpönyegforgatás teljesen

természetes. A lényeg csak annyi, hogy a számára fontos pozíciót megtalálja. Hogy ez milyen intellektuális vagy világnézeti közegben történik, az számára teljesen közömbös.

– Hogyan alakulnak ki az előítéletek? Öröklődnek vagy a környezet határozza meg őket?

– Az előítéletek is korán megjelennek és persze öröklődnek. Nagyon megdöbbenem, amikor rájöttem, hogy nekem is vannak előítéleteim. Így például, nem vagyok képes megkóstolni a rákot. Én egy gasztronómiai előítéletes vagyok, amit nem tudok leküzdeni, miközben úgy gondolom, hogy egyéb jellegű előítéleteim nincsenek.

– Próbáljuk elhíttetni magunkkal s velünk is próbálják elhíttetni, hogy demokráciában élünk, ám ez nagyon nehezen megy nekünk. Mitől van ez?

– Mi magyarok évszázadok óta nagyon speciális helyzetben élünk, amelynek a lényege a demokratikus szellem hiánya, a vezetőhöz való igazodás képessége. Ez levezethető a családokon is, mert a tipikus család a társadalomnak egy jellegzetes mintája. A magyar társadalom apaképe egyértelműen összehozható Ferenc Józseffel, Horthy Miklóssal, Rákosi Mátyással, Kádár Jánossal. Ennek a mentalitásnak a lényege az, hogy az ember fogadjon szót, húzza meg magát, ne kelljen gondolkodni, ezt bízzuk másra, aki megmondja, hogy mi a jó és mi a rossz. Az én dolgom csupán annyi, hogy ezt kövessem. Nekem ezért is voltak mindig kételyeim azzal kapcsolatosan, hogy egy demokratikus berendezkedés néhány hónap alatt létrehozható. A demokráciát csak demokraták tudják működtetni, és ameddig a demokraták csekély kisebbségben vannak, addig egy demokráciának nincs igazán terepe és jövője. Még hozzátenném a felelősségvállalás hiányát, s azt is, hogy a társadalom máig sem nézett őszintén szembe a múlt kritikus korszakaival.

– Most „zsidózni” fogok. Miért van az, hogy a zsidók, legalább is nálunk, hajlamosabbak a megszólalásra, a szembehelyezkedésre, netán a szerepvállalásra? A gimnáziumi osztályban ketten voltunk zsidók, s ha meg kel-

lett kérdezni valamit a tanártól, természetes volt, s el is várták tőlünk a többiek, hogy majd valamelyikünk fog szólni.

– Ennek oka a zsidók beilleszkedési törekvései és azok szükségszerű siker telensége. Sehol másutt nem sikerült a beilleszkedés annyira, mint Magyarországon, ennek ellenére legtöbbünk azt érzi, hogy ez nem egészen sikerült. Kettős – zsidó és magyar identitásunk – együtt létezik, állandóan e kettő között lavírozunk és ez rengeteg feszültség forrása. Az, hogy az ember egész életén keresztül a kötélen táncol, valószínűleg szerepet játszhat abban, hogy jártatja a száját, ahol nem feltétlenül kellene.

– Már beszéltünk az emberek apa utáni vágyáról, s ez némiképpen összefügg a hatalommal, amelynek természetéről nemrég írt egy cikket. Benne idézi Adler közismert teóriáját a hatalomvágy ösztönéről. Néha azt gondolom, hogy a mindenkori hatalom megszemélyesítőjénél is visszataszítóbbak azok, akik körülötte sündörögnek.

– Nekem volt egy tervem, hogy megírom majd az engedelmeskedők, a szófogadók pszichológiáját is, mert a kettő együtt érdekes. Ma látjuk igazán, hogy mennyire kiszámíthatatlan az, hogy egy hatalmi pozícióban hogyan kezd valaki viselkedni. Ez a pozíció önmagában hordoz bizonyos karaktervonásokat, és hihetetlen belső erő kell ahhoz, hogy a hatalomba kerülő ember le tudja küzdeni ezeket. Meggyőződése, hogy nincsenek korábbi jegyek, nincs az a pszichológiai kísérlet, amivel meg lehet jósolni, hogy egy adott ember hogyan fog viselkedni hatalmi pozícióban.

– Mi mozgat bennünket a hatalom felé? A kisebbségi érzés?

– Az alacsonyabb-rendűség érzése mindig is hatalmi vágyat ébresztett az emberekben.

– Pár éve egy lengyel férfi – másvalakit idézve – úgy határozta meg az antiszemitizmust, hogy az „egy gój betegség, amelybe a zsidók hálnak bele.” De mit gondol azokról a zsidókról, akik úgy próbálnak menekülni gyökereiktől, hogy a szélsőjobbhoz vonzódnak vagy csatlakoznak, mert ott érzik magukat biztonságban?

– Ez egy nagyon rossz útja a menekülésnek, a menekülési vágnak. A vágy arra, hogy ott majd befogadják. Általában az ilyenfajta közösségeknek mindig van egy dísz-zsidaja, aminél rosszabb szerepet nehéz elképzelni. Amikor egy zsidó antiszemita, az a legborzasztóbb.

– Önt mindig is érdekelte az irodalom, s nemcsak mint olvasót. Még egy kötet gyermekverse is megjelent. Elmondana pár sort valamelyik verséből?

– Nekem a legkedvesebb a Tűz című. „A tűz iszonyú gonosz lehet, apukám vashordóba zárta, úgy hívják, kályha. Most mérges a tűz, zúg, forog, szikrák pattognak belőle. Úgy háborog és szórja szerte mind a fényt. Azt hiszem, kicsit félek tőle, bár inkább sajnálom szegényt. A kályha biztosan szűk neki. Megkérem majd az apukát, hátha szabadon engedi.”

– Nem lehet véletlen, hogy gyermekverseket írt.

– Én megszállottan készültem magyartanárnak, és amit húsz éves korom körül írtam, azt mind gyerekek számára írtam. Van egy nálam tizenkét évvel fiatalabb húgom, s az iránta érzett imádatom is hozzájárult az akkor írott versekhez, mesejátékokhoz.

– Maradt még egy kérdésem. Vanak, akik megkérdőjelezzik a holokauszt-oktatás eredményességét. Mit gondol erről?

– Nemrég egy történelemtanár beszámolt nekem a saját tapasztalatairól. Amikor erről a korszakról beszél, mindig feláll valamelyik gyerek, hogy ez mind hazugság, s hogy a nagypapa szokott neki felolvasni a Mein Kampf-ból. Erre azt mondtam, hogy én bizony elővenném a Mein Kampft, fel is olvasnék belőle, s megbeszelném velük szóról-szóra. Nem az a megoldás, hogy elkezdem sajnálni az áldozatokat, hogy beszélek ezekről a szörnyűségről. Ellenkezőleg: őket kell eljuttatni ahhoz a gondolathoz, hogy ez embertelen. Nem a szánalomból kell kiindulni. Nem tudom elképzelni, hogy ezek a 10-12 éves gyerekek megközelíthetetlenek lennének. S az, hogy ezt befogadják, vagy kizárják, az attól függ, hogy ki olvassa fel nekik ezeket az idézeteket.

RADNÓTI ZOLTÁN

Kell-e nekünk macesz-morzsa?

Avagy szülessünk-e zsidónak, tanuljunk-e zsidónak vagy érezzünk-e zsidóként?

Pészáh a kérdések ünnepe, niszán a kérdések hónapja. Kérdéseket szeretnék feltenni Nektek is, önmagamnak is. Ha meg tudjuk válaszolni, közelebb kerülünk a zsidósághoz, esetleg saját zsidóságunk megértéséhez is.

parancsolatban megkapjuk a „zsidó naptárrendszert”, és ezzel a ciklikus ünnepi rend alapját (ti: „ez a hónap legyen nektek minden hónapok kezdete”). Azaz RÁSI UTAL RÁ: A TÖRVÉNY MINDENKÉNT. Az előtte lévő részek tehát nem feltétlenül releváns részei a zsidó történelemnek.

Kicsit cinikusan azt is kérdezhetnénk, kit érdekel Ádám, Noé, Ábrahám, Izsák, Jákob vagy József kalandos, izgalmas és néhol romantikus élete? A zsidóság, mint nép nem épül belőle, legfeljebb az egyén. És mégis benne van az első könyvben. Hogy miért? Háááát....., mert a Teremtő így rendelte, és a viselkedésszabályokból (pl. beteglátogatás) is lehet tanulnunk.

Érzelmek vagy értelem?

Ez a költői kérdés már magában hordozza a zsidó nép egyik legmarkánsabb ellentmondását, ami mégis az egyik legerősebb kohéziós erő lett: az egyén és a nép állandó egymásnak feszülését. Az individuum hatalmát, spiritualitását és fejlődését vagy a közösséget egybetartó törvényt kell támogatniuk a zsidó nép vezetőinek?

Talán mérlegeljünk? Vizsgáljuk meg, mi a fontosabb a túlélésben? Mi segítette a zsidó népet? Patikamérlegel? És ki tartja majd ezt a mérleget?

Igen, erről szeretnék most írni! És arról, hogy ezzel együtt mit is jelent az egyénnek és a közösségnek a tavasz és benne a Pészáh szabadságélménye. A szabadság és szabadságélmény.

Itt a tavasz.

Az évszakköszöntő könyv Eszteré. A tekercsben (megilá) az öröm négyfajta kifejezését találjuk leírva egymás után, ami megmutatja, mit éltek át a zsidók a megmenekülés pillanatában: „orá” – fény, „szimhá” – öröm, „szászson” – ujjongás, „jekár” – bőség (Eszter 8.16). Amikor Purimkor felolvassuk ezt a részt, ezeket a szavakat az egész közösség együtt mondja, ezzel is kifejezve a fontosságát a közösségi érzésnek és érzelmeknek.

Sőt! E mélyről jövő öröm-vágy négy szavát minden szombat este – a hávdálá szertartás alkalmával – elismételjük, hogy ezzel erősítsük a reményt a ránk köszöntő hétre. A hagymány (minhág) szerint a gyertyát ezeknél a szavaknál magasba emeljük, hogy mindenkinek (akár az analfabétáknak is) feltűnjön, hogy itt valami nagyon fontos hangzik el.

Purim és Pészáh között pontosan egy hónap telik el. A naptárrendszer folytonossága arra is tanít, hogy a Purim vidám szentsége egyesüljön a Pészáh magasztos szentségével, és a Tóraadás ünnepén megérezzük mindkettőt. „Orá” – fény, „szimhá” – öröm, „szászson” – ujjongás, „jekár” – bőség. Ám ez már a misztika szintje...

Bár ismét előkerül a régi duett, az érzelmek és a törvény találkozása.

Ebben az érdekes szimbiozisban, niszán hónap – a Pészáh hónapja – különleges szereppel bír: a zsidó törvénykezés (háláhá) szerint a hónapnak minden napja ünnepnap (sic!). Ez egy döntvény, és a rabbinikus alapelvek-

Bele lehet-e tanulni az érzelmekbe, vagy bele kell születni? Lehet-e egységes a zsidó nép legalább egy pillanatra, vagy ez naiv álom? Vannak-e mindenki által elismert vonatkoztatási normák? Talán a teremtéstörténet? Vagy az ősatyák élete?

A legutolsó felvetésből sajnos hamar kiábrándulunk, hiszen rabbi Slo-mo Jicháki (Rási – 1040-1105) a leghíresebb Tóra- és Talmud-komentátor legelső – és nem is triviális – kérdése a Tóra könyveihez: „Mit keres Mózes egész első könyve (benne a teremtéstörténettel, az ősatyák és ősan-nyák csodálatos életével, ám szinte parancsolat nélkül) a Bibliában? Hiszen a zsidó nemzet története a törvényadással, azaz a kivonulás pillanatával kezdődik, ami bizony a második könyvben van.” Ha odalopozunk a citált helyhez (Mózes II. 12. fejezet), látjuk, hogy az első „nekünk” szánt

nek nagyon fontos szerepe volt a zsidó hagyományban, hiszen azok aktualizálták a tórai törvényeket.

Miért különleges ez a hónap? Mert nagyon zsidó.

Ez Dávid király hónapja, ez a megváltás és így a messiás hónapja. Ebben a hónapban nem mondjuk el naponta a szomorúsággal teli bűnvallomás (táhnun) imát. A régi hászid világban sok helyütt ebben a hónapban minden nap szombati ruhát és strájmilit vettek fel. Minden nap ünnepi lakomát (szeudát micvá) tartottak, hangsúlyozva ezzel is, hogy niszán hónap minden napja valóban ünnepnap.

Éreznünk kellene valamit a levegőben? Különlegessége van ennek a tavaszi hónapnak? Azt is gondolhatnánk, hogy mindaz, amit érzünk, csupán a tavasz illata. A tavasz szabadsággal teli, a tavasz mindig vidám és felszabadít rengeteg kötöttségtől.

Talán ez lehet az egyik oka, hogy a zsidó nép tavasszal jött ki az egyiptomi fogságból? Érezték, hogy menniük kell?

Nem! Éppen ellenkezőleg!

Hogy megérezzük a zsidó lélek érzékenységét és történelmünk mélypontjain is érzett feltétlen bizalmát és örömet az Örökkévalóban, bele kell képzelni magunkat abba az érzésvilágba, melynek hatása alatt kijelentették, hogy az egész tavasz azért ilyen csodálatos, szabadsággal teli és mindig vidám, mert a zsidó nép ekkor jött ki a szolgaságból és ekkor lett szabad nép! Hitték és tudták, hogy azóta a világ is velünk örül ebben a hónapban. Az emberiség megkapta a tavaszt és a virágyírást, s mi természetesen ünneplünk.

Ez az élmény átszivárgott a gyakorlati törvénykezés szintjére is. A Talmud bölcei határozottan kiemelték a Pészáh (szabadságünnep) kóserági törvényeit az összes törvény közül. Nincs megengedett fogyasztható minimuma (aszur bemasehu) a kovászosnak, szemben pl. a disznóhússal vagy a vérrel (de erről az utolsó kettőtől kérdezzék meg a rabbijukat!). A hálálá azt mondja, már a „valami” is kovászossá teszi a Pészáhunkat. Nincs apelláta! Vagy fekete, vagy fehér! Ilyen a szabadságélmény is. Nincs kicsi szabadság vagy nagy szabadság! Ahogy egy morzsaszem képes tönkretenni a Pészáhunkat, akképpen tudja

ez a morzsa lerombolni egy ember vagy egy közösség életét.

Ahogy körbetekintünk a barátainkon, láthatjuk, hogy ha ne adj’ Isten elválnak, ott általában nincsenek óriási események, hanem tucatnyi apró fájdalom, figyelmetlenség, megbánás, sok apró morzsa. Ezek teszik tönkre az életet, az együttélést.

Az igazi megszabadulást (majd megváltást) megelőzi, amikor gyertyafény-nél megkeressük ezeket a morzsákat. Ám ez kevés, hiszen fel is kell ismerünk s utána nyílt tűzön el kell égetnünk, majd végérvényesen meg kell szabadulnunk tőlük. Ahogyan Pészáhor, bölcseink rendelete alapján, mi is ezt tesszük kenyérdarabkáinkkal is.

A haszid mozgalmak általában igyekeztek a törvény négy értelmezése közül az allegorikust elővenni, ezzel is segítve a törvényben kevésbé jártas híveik eligazodását a hálálá és az ágádá útvesztőjében. Nem véletlen az elmúlt évszázadokban a haszid irodalom népszerűsége. Hiszen irányt mutat és lelki támogatást ad a lehető legegyszerűbb módon (és ekkor elegánsan fogalmaztam).

Az egyik leghíresebb rebbe, a karlini rebbe teszi fel az egyszerű és költői kérdést: „és hogyan égeted el?” Természetesen meg is válaszolja: „a tűzzel, ami a szívedben van, az istenszolgálat lángoló lelkesedésével”.

Ezt az elvet a 21. század nyelvezetére lefordítva lelkesedésnek nevezném. Ha azt keresem, hogy a zsidóságban, illetve a szentségben mit tehetünk, akkor a válaszom is egyszerű: néha egy

egész kicsiny dolog különlegessé teheti az embert. Hiszen ismerünk több száz embert, de csak egyet-kettőt szeretünk igazán. Mitől különlegesek ők? Ettől a „valamitől”. Ez picike dolog, de ettől lesz valaki a „kiválasztott”.

Egész niszán hónapban, de leginkább Pészáhor, ez a lelkesedés és kötődés különösen erős. Érezni kell a kapcsolatokat! Egész hónapban ünnepel a zsidó nép és a világ is. Talán a szívünk is másképpen ver, mert lelkesek vagyunk.

Bele kell, hogy szülessünk, vagy megtanulható ez a rajongó érzés? Egyáltalán, kell-e a zsidósághoz ez a tűz született vagy tanult rajongás?

Egy rabbi visszaemlékezésében olvastam, hogy gyermekkorában (a ’30-as, ’40-es évek Berlinje, majd New Yorkja), amikor szüleivel, testvéreivel együtt ültek a széder-asztalnál, akkor rabbi édesapját a VILÁG KIRÁLYÁNAK látta és érezte. Apja mindig ezzel kezdte a széder estét: „Gyermekeim, ezen az éjszakán mi mindannyian angyalok és hercegek vagyunk. Ezen az éjszakán mindannyian az Örökkévaló asztalánál ülünk, és az ő vendégei vagyunk.” A gyereknek ragyogtak a szemei... az Isten asztalánál ülhet.

Láthatjuk, érzelmek és a lelki intenció (káváná) találkozása kell ehhez az ünnephez, ehhez az élményvilághoz. Állítom, a rajongás közvetett módon megtanulható.

A szerző a Károli Gáspár téri Bét Salom zsinagóga rabbija. Honlapjuk: www.zsinagoga.net.

J. L. PEREC

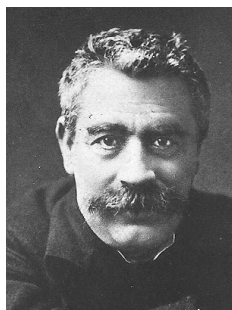
A varázslómester

Egy volhíniai városkába egyszer varázsló érkezett.

Bár pészah táján jött, amikor a zsidóknak annyi gondja van, hogy azt sem tudják, hol áll a fejük, megjelenése nagy feltűnést keltett. Fura egy ember volt. A ruhája szakadozott, de a fején – még ha kissé horpadtan is – egy igazi cilindert hordott. Zsidó arca volt – az isteni hasonlóság az orrára volt írva –, ugyanakkor a szakállát leborotvtálta! Nem volt semmilyen papírja, és még enni sem látta soha senki, sem kósert, sem tréflit. Mit lehet tudni, kiféle-miféle? Kérdezték, honnan jön, azt válaszolta, Párizsból. Hova tart? Londonba. Hogy került ide? Erre azt mondta, hogy eltévedt. Nyilván gyalog jött. Egyik imaházban sem mutatkozott, még a nagyszombaton sem. És ha az emberek ott tülekedtek körülötte, akkor egyszer csak eltűnt hirtelen, mintha a föld nyelte volna el és aztán újra előbukkant a vásártér másik végében.

Kibérelt egy nagy termet, és ott kezdte mutogatni a bűvész trükkjeit.

Micsoda varázslatokat! Mindenki szeme láttára izzó széndarabokat nyelt el, mintha nokedli lett volna. És a szájából szalagokat húzkodott elő: pirosat, zöldet és mindenféle színűt, amelyet az ember csak kívánt. És a szalagok hosszúak voltak, mint a száműzetés. Aztán egy csizmából tizenhat pulykakakast varázsolta elő, élő pulykakakásokat, akkorákat, mint egy medve, és ott csapkodtak a szárnyaikkal a színpadon. Utána felemelte valakinek a lábát és a cipője talpából arany dukátokat csalt elő, egy egész tállal teli. Az emberek ujjongva tapsoltak. Füttentyentett egyet és egy seereg fonott kalács repkedett a le-

vegőben, mintha madarak lennének és közben esküvői táncot lejtettek. Újra füttentyentett, és az egész jelenet egy pillanat alatt eltűnt, mintha ott se lett volna. Eltűntek a barheszek, a szalagok, a pulykakakások. Semmisem maradt belőlük.

Istenem, jól tudjuk, hogy az egyiptomi varázslók még ennél is nagyobb csodákat műveltek, de azért egy kérdés mindenkiben felmerült: Hogy lehet az, hogy ilyen koldusszegény ez az ember? Arany dukátokat csal elő a cipőtálpakból és ugyanakkor nem tudja kifizetni a fogadóban a szobáját. Egyetlen füttentyentéssel több barheszt süt, mint a legügyesebb pék, pulykakakásokat húzogató elő a csizmákból és közben olyan sovány, becssett az arca, hogy ennél még a halottak is jobban néznek ki, és a szemei kopognak az éhségtől. Többen is viccelődtek: Na, ez a talány lesz az ötödik kérdés széderestére!

De mielőtt még a szédereste beköszöntene, hagyjuk most magára a varázslót és menjünk Chajim Jojne és felesége, Rivke Bejle házába. Chajim Jojne egykor gazdag fakereskedő volt; aztán egyszer az egész vagyonát egy erdőbe fektette; de mert egyszer csak megtiltották neki, hogy kivágja a fákat, az egész vagyona odalett. Ezután elszegődött faösszeírónak valaki másnak az erdejébe, de hamarosan elvesztette az állását. Ezért aztán már hosszabb ideje itt áll minden jövedelem nélkül. A telet nagy nehezen átvészelte – szegyenkezzen csak Cion minden ellensége! De a tél után jön pészah. Már semmije nincs, a csillártól az utolsó párnáig mindent eladott. Akkor azt mondja neki Rivke Bejle: „Menj el a hitközség elnökéhez és kérj tőle egy kis támogatást, hogy tudjunk maceszt sütni.” Erre azt

feleli Chajim Jojne, hogy ő bízik Istenben és nem fog a pészah miatt aggodalmaskodni. Rivke Bejle akkor még egyszer minden zugban körbekutat és egyszer csak – és ez valóban Isten csodája! – talál egy régi ezüstkanalat, amit sok-sok évvel ezelőtt valahogy elveszített. Erre Chajim Jojne fogja az ezüstkanalat, eladja és a pénzt adományként odaadja a hitközségnek, hogy tudjanak maceszt sütni a szegény embereknek. A szegények előbbre valók, mondja Chajim Jojne. De az idő nem áll meg, már csak egy-két hét van pészahig. És Chajim Jojne továbbra is bízik Istenben: Isten – mondja – senkit nem hagy cserben. Rivke Bejle pedig csak hallgat. Egy asszonynak hallgatnia kell az urára. De egyik nap múlik a másik után, Rivke Bejle már több éjszaka nem alszik és csendben sírdogál, hogy Chajim Jojne ezt ne is hallja. Rivke Bejle éjszakánként sírással könnyít a szívén, de nappal az arcát pirosra kell paskolgatnia, hogy ne legyen olyan feltűnően holtápadt. A szomszédasszonyok sajnálkozva, együtt érzően néznek rá, és ezek az együtt érző, sajnálkozó pillantások szűnnek, mint a tövissek. Vannak, akik még meg is kérdezik: „Mikor sütnék maceszt? Már megfőzte a céklalevest?” Mások pedig: „Mi van magával, Rivke Bejle? Ha valamire szüksége lenne, szívesen kölcsönözzük.”

De Chajim Jojne semmi szín alatt nem fogad el adományt hús-vér teremtménytől és Rivke Bejle nem tehet semmit az ő akarata ellenében. Ezért a szomszédoknak kitalál mindenféle magyarázatot, és az arca közben zavarában vörösen lángol.

A szomszédok észreveszik, hogy itt valami nincs rendjén. Elszaladnak a rabbihoz. És ez aztán teljesen hihetetlen: a rabbi meghallgatja őket, sóhajt, gondolkozik egy kicsit és végül azt mondja, hogy Chajim Jojne egy

tanult, istenfélő ember, és ha ő ilyen erősen bízik Istenben, akkor nem lehet ellene mit tenni.

Rivke Bejlenek még ünnepi gyertyái sincsenek. És bejön pészah első estéje.

Chajim Jojne jön hazafelé az imaházból. A főtéren minden ablakban égnek az ünnepi gyertyák, csak az ő háza áll ott úgy, mint egy gyászoló a násznép között, mint egy vak a látók között. De ő nem hagyja, hogy ez kedvét szegje: „Ha Isten úgy akarja, mégis lesz pészah ünnepem”. Belép a szobába és vidám hangon kiált: „Gut Jontev!” És megismétli: „Gut Jontev, Rivke Bejle!” És Rivke Bejle zokogástól elcsukló hangon válaszol egy sötét sarokból: „Gut Jontev, jó ünnepet!” És a szemei világítanak a sötétben, mint két parázsló széndarab. Chajim Jojne odamegy hozzá és azt mondja: „Rivke Bejle, ma van az Egyiptomból való kivonulás emlék-ünnepe. Tudod, ugye? Ilyenkor nem szabad szomorkodni. És mi okod is lenne rá? Ha a világ Teremtője nem akarja, hogy saját széderünk legyen, akkor lehet, hogy nekünk pont egy idegennel kell megosztanunk az ünnepet. Bárki befogad minket... minden ajtó nyitva áll előttünk. A mai napon a zsidók azt mondják: Aki éhez, jöjjön és egyék! Gyere, vedd a kendődet és menjünk valamelyik szomszédhoz.”

És Rivke Bejle most is, mint mindig, hallgat az urára. Minden erejét összeszedve visszafojtja a könnyeit, a vállára borítja foszladozó sálját és már menne, amikor az ajtó hirtelen kinyílik. Valaki belép és hangosan köszön:

„Gut Jontev!”

„Jó évet!” válaszolnak, és oda sem néznek, ki az, aki bejött.

Az idegen folytatja: „A vendégetek akarok lenni széderre.”

„Nekünk magunknak sincs széderünk.” mondja Chajim Jojne.

Erre az idegen azt válaszolja, hogy ő hozott magával szédert.

„Szédert, sötétben?” kérdi Rivke Bejle, aki már nem tudja tovább visszatartani a könnyeit.

„Isten őrizz!” mondja a vendég. „Mindjárt lesz világosságunk.” És int a kezével, és a szoba közepén, a le-

vegőben megjelenik két ezüst gyertyatartó égő gyertyákkal! Na, most szép világosság van. Chajim Jojne és Rivke Bejle felismerik az idegenben a varázslót! Rámerednek, és a csodálkozástól és ijedelemtől egy hang sem jön ki a torkukon. Egymásba kapaszkodnak és tágra nyílt szemekkel, szájtátva állnak. A varázsló odafordul az asztalhoz, amelyik szégyen-

A rabbi pedig a következőképpen döntött: Ha bármi is tisztátalan művészet szüleménye lenne, akkor az nem lenne valóságos, mert minden bűvészkedés csak szemfényvesztés.

kezve álldogál az egyik sarokban és odaszól neki:

„Terülj asztal és gyere ide!”

És ahogy ezt kimondja, a mennyezet felől egy hófehér terítő hullik alá az asztalra, az asztal megmozdul, a szoba közepére jön és megáll a gyertyatartók alatt. A gyertyatartók leereszkednek az asztalra és ott megállnak. „Nos, még hiányoznak a széderhez való karosszékek!” mondja a varázsló. Rögtön elindul három széke a szoba három sarkából és megállnak az asztal három oldalán. A varázsló azt parancsolja nekik, hogy legyenek szélesebbek, és azonnal szélesebbek is lesznek és karosszékké változnak. Akkor azt kiáltja: „Puhábbra!” Azonnal vörös selyem kárpitjuk lesz, a mennyezetről hófehér párnák hullnak le és a varázsló parancsára a karosszékekbe vándorolnak. Parancsot ad, és az asztalon megjelenik egy szédertál mindennel, ahogy elő van írva, aztán boros poharak és egy üveg bor, macesz is, és minden, amire csak széderkor szükség van, még aranybetűs imakönyvek is.

„Van víz a kézmosáshoz?” kérdezi a varázsló, „mert a vizet is előteremthetem!”

Csak most térnek mindketten magukhoz és egymásra néznek. Rivke

Bejle odasúgja a férjének, Chajim Jojne-nek: „Szabad ezt elfogadni?” És Chajim Jojne nem tudja, mit válaszoljon. Erre Rivke Bejle azt tanácsolja neki: „Menj a rabbihoz és kérdezd meg!” Erre Chajim Jojne azt mondja, hogy nem hagyhatja őt itt egyedül ezzel a varázslóval, menjen inkább ő a rabbihoz. Erre Rivke Bejle azt válaszolja, hogy a rabbi neki,

mint együgyű asszonynak nem fog hinni, és azt fogja gondolni, hogy megbolondult. Így aztán mindketten elmennek a rabbihoz és a varázslót egyedül hagyják a széderrel.

A rabbi pedig a következőképpen döntött: Ha bármi is tisztátalan művészet szüleménye lenne, akkor az nem lenne valóságos, mert minden bűvészkedés csak szemfényvesztés. Menjenek haza, és ha a

maceszt el lehet törni, a bort ki lehet önteni és a párnákat a karosszékekben meg lehet tapogatni, akkor ez mind az égből jön és akkor ezt szabad elfogadni és élvezni.

Ezt az útmutatást adta nekik a rabbi és ezután szívdobogva hazaindultak. Ahogy beléptek a szobába, a varázslónak már hült helye volt, de a széder ugyanúgy ott állt, mint előtte. A párnákat meg lehetett tapogatni, a bort ki lehetett önteni és a maceszt meg lehetett törni. És most már bizonyosak voltak benne, hogy az idegen nem lehetett más, mint Elijáhu próféta, és vidám, boldog ünnepük volt!

Gyárfás Katalin fordítása

Jichok Lejbus Perec a jiddis nyelvű irodalom első klasszikusainak egyike, számon tartják úgy is, mint a jiddis anyanyelvű zsidóság öntudatra ébresztőjét. Egy igazi stettben, Zamosc-ban született 1852-ben, vallásos családban. Kora rendkívül népszerű írója volt, az általa alapított *Hazomir* című folyóirat a varsói jiddis kultúra vezető fórumaként működött. 1915-ben Varsóban halt meg, temetésén több ezren vettek részt.

A fordítás alapjául a *Die Wunder von Chanukka. Geschichten zu jüdischen Fest- und Feiertagen*, Union Verlag, Berlin, 1989. című kötet szolgált.

„Ez egy szerep, amit meg kell formálni”

Virág Judittal, a Mű-Terem Galéria tulajdonosával beszélget Pessl Gábor

Virág Judit pályafutását 1978-ban a Kiscelli Múzeumban kezdi muzeológusként. Tíz év után vált, a Műgyűjtők Galériájának munkatársa lesz, ahol festménybecsűsként dolgozik. Egy francia ügyfele meghívja Lyonba, hogy megtanulhassa az árverezés mesterfogásait. 1993-ban megnyitja Mű-Terem Galériát. Tudását Amerikában fejleszti tovább a nagy árverező házak aukcióinak tanulmányozásával. Nevéhez fűződik a magyar árverési rekord: Munkácsy Mihály Poros út című festménye 220 millió forintért kelt el 2003-ban.

– *Önéletrajzából egy nagyon tudatosan megtervezett életpálya körvonala zódik.*

– Tudatos építkezés azért nem volt, mert amikor végeztem, a műkereskedelmet még a Bizományi Áruház tartotta kezében, piacról, szabad versenyről tehát szó sem lehetett. Nem ábrándozhattam arról, hogy galériát nyitok, vagy árverező leszek, mert még az előszelét sem éreztük mindennek. Arra tudatosan készültem, hogy művészettörténész leszek. A múzeumban eltöltött évek után éreztem, hogy valami sokkal gyakorlatiasabb, érdekesebb munkát szeretnék végezni. A lehetőséget tálcán kínálkozott, így kerültem a Műgyűjtők Galériájához.

– *Első mestere, egy francia aukciós ház tulajdonosa, eltanácsolta Önt az árverezéstől, mondván, nem nőnek való.*

– Szerintem teljesen mindegy, hogy férfi vagy nő az illető, annak való, aki bírja fizikummal, jók a reflexei, dinamikus a személyisége, és tudja, hogy mit kell eladnia. Nyilván kell hozzá egyfajta exhibicionizmus, mert az ember egy színpadon áll, és ez egy szerep, amit meg kell formálni.

– *Az árverező személyisége mennyiben határozza meg a leütési árat?*

– Az aukció mindig olyan, amilyen az árverező egyénisége. Megfontolt, lassú ember nem tudja pergőn vezetni az aukciót, ehhez kell temperamentum. Mindenki a saját gesztusrendszerét, mimikáját adja hozzá a munkájához. Az sem mindegy, hogy egy karmester hogyan dirigálja a zenekarát. Ám misztifikálni sem érdemes ezt a dolgot. Az biztos, hogy az árverezőnek észre kell vennie a közönség felől érkező jelzéseket, például ha valaki még hezitál. Több ügyfelem is van, akik azért ülnek az első sorban, hogy szemkontaktust tudjak velük tartani, s ha úgy érzem, hogy érdemes tovább menniük a licittel, elegendő egy ráutaló gesztust tennem.

– *Visszahatnak valamilyen módon az aukciók a közlésre?*

– Biztos, hogy van összefüggés a műkereskedelem feléledése és a kiállítások látogatottsága között. Az embereket nagyon érdekli, hogy másoknál mi van otthon, izgalmas, hogy magas árakon kelnek el „vászonarabok”. Erősen megnőtt az érdeklődés az esemény, az árak, a műgyűjtés iránt. Ugyanakkor az aukciók nagyon sok művet, művészt, sőt festészeti iskolákat hoztak a felszínre, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Az utóbbi évek két legsikeresebb kiállítása között tartjuk

számom a „Fauvizmus-t” („Vadak”) a Nemzeti Galériában vagy a „Nyolcak”-at Pécsen. Ezeken sok olyan kép látható, amelyek budapesti aukciókon bukkantak fel először.

– *Milyen most, a gazdasági válság idején a magyar műkincs-kereskedelem?*

– A világban most sok minden elcsendesedett. Ha nem lenne válság, akkor sem lenne tartható a felfokozott érdeklődés. Másfél évtizedig tartott az eufória, de véges az állomány, amiből mi dolgozunk, s a jelentős képek már előkerültek. Nagyon nehéz olyan darabot találni, amely fel tudja még csigázni a szenzációhoz szokott közönséget. Ugyanaz történt, mint a többi nagy aukciós piacon Európában, Amerikában: zajlanak az árverések, s néha akad egy-egy mű, amelyre felkapja a fejét a közönség, s kiemelkedő áron kel el.

– *Érdemes ma Magyarországon befektetési céllal festményeket vásárolni?*

– Ez mindig az adott festménytől függ. A közepes árkategóriájú – 5-15 millió forintos – képek értéke az utóbbi időben csökkent, alapvetően a válság miatt. A kvalitásos kép sokkal inkább tartja az árát. A 80-100 millió forintos képek piacán nem változott semmi az elmúlt három évben.

– *Hogyan látja a műkereskedelem jövőjét?*

– Az árak kiegyensúlyozottak, beálltak. Minden jelentős művészről van már annyi aukciós tapasztalatunk, hogy tudjuk, várhatóan hogyan fog szerepelni. Ezért kiegyensúlyozott, reális kereskedelemre számítok a jövőben, nagy kilengések nélkül. Azt szokták mondani, hogy a magyar festmények

indokolatlanul alulértékeltek, de a nemzetközi árszintet nem is fogják elérni. S nemcsak azért, mert nálunk nincsenek Klimtek és Picassók, hanem mert ez egy kis ország kicsiny felvevőpiaca. Egy magyar festő felvevőpiaca sokkal kisebb, mint egy francia festőé. Sajnos azt is ki kell mondanunk, hogy nekünk nincsenek „világklasszis” festőink. A magyar festők fantasztikusak, eredetiek – addig, amíg itthon vannak, majd kiutaznak Párizsba, ahol a festészeti forrongás és forradalom zajlott. Ott képesek a nagy mesterekkel egyenrangú színvonalon festeni, de ez csak egy rövid szakasz az életükben, mert életművük hazatérés utáni része rendszerint „elfárad”. Ez az igazán nagy baj: vannak egyenértékű darabok, de egyenértékű életművek nincsenek.

– **A kortárs alkotók nem lendíthetnek a piacon?**

– A mi galériánk kiemelten foglalkozik kortárs alkotókkal, évente több kiállítást is tartunk. Árverezni is szoktuk kortárs festők alkotásait, de mindig ügyelünk arra, hogy soha ne olyan képet árverezzünk, ami pár éve született, mert az ilyen művek még a műtermekben is elérhetőek, és így kevésbé izgal-

masak a gyűjtők számára. Nehéz a kortárs festészeti piacon kereskedni, mert nincsenek olyan íratlan szabályok, amelyek Nyugat-Európában már léteznek. Ahhoz, hogy a kortárs festészeti piac kiegyensúlyozottan működjön, a gyűjtőknek és az alkotóknak is meg kell érteniük, hogy az alkotásoknak csak egy árat szabad adni, mert ha a műtermi ár alacsonyabb, mint a galéria ára, az a kép hitelét rontja. A gyűjtők egy része gyakran jár műterembe alku-dozni, ám arra nem gondolnak, hogy ha ott lenyomják egy alkotás árát, azzal a saját, otthon lévő képek árát is tönkreteszik. A gyűjtők azt is figyelmen kívül hagyják, hogy egy galériatulajdonos rengeteg pénzt és munkát öl abba, hogy kiállítást szervezzon, katalógust adjon ki. Ám az a kép, amely nincs valahol kiállítva, bemutatva, nem is létezik, ezért a galériák megkerülhetetlen szereplői ennek a piacnak.

– **Ön emblematisz alakja a magyar műkereskedelemnek. Minek tulajdonítja sikereit?**

– Nyilván kell hozzá alapos szakmai tudás. Ezen kívül a tisztességes üzleti magatartás is elengedhetetlen. Ez nagyon diszkrét szakma, nem kerülhetnek ki bizalmas információk. A galéri-

át, amióta csak létezik, elkerülte mindenféle balhé és jogi ügy. Továbbá: én ezt nem egyedül csinálom. Törő István, a férjem tizenhárom éve üzleti partnerem is. Az egész vállalkozásnak ő a motorja, stratégiai megálmodója. Az ő üzleti habitusa, kockázatvállalása, marketing tudása szükséges volt a cég fel-futtatásához. Én vagyok az előtérben, mert én vezetem az árveréseket, de ő végzi a munka oroszlánrészét. Sokak szemében szálla, hogy a galériák milyen nagy haszonnal működnek, ezért mi nagy hangsúlyt fektetünk a nonprofit tevékenységre is. Gyakran szervezünk tetemes összegeket felemészítő kiállításokat, életmű-bemutató tárlatokat, amelyek belépőjegy nélkül is megtekinthetők. Éveken keresztül tartottunk térítés nélküli szabadegyetemeket is. Elismertségünkhöz a nonprofit tevékenység is hozzájárult.

– **Számon tart a szakma jelentős zsidó származású, vagy zsidó témákat, motívumokat megfestő művészeket?**

– Nem látom, hogy a származás hívószó lenne. A festmény témája annál inkább. Talán a legjobb példa erre Váli Dezső, akinek *Zsidó temető* című képei a legtöbbet érnek, miközben hívő katolikus ember.

LOVAS NAGY ANNA

Verazélet

VAS

Tíz nap múlva. Még tíz nap, és öt éve lesz.

Még a másik nő volt. Néha összefeküdtünk, ez tartott össze. Vas Gábor haldokolt Szegeden és agyonnyomtak a feladatok, az utazgatás, hogy nem tudok mit mondani, amikor besárgult szemekkel rémülten néz, és azt mondja: „A haláltól iszonyúan be vagyok szarva.” Csütörtök volt, és úgy is éreztem magam.

Csak a munka tartott össze, márciusban jó munkák vannak, rendezvények és kokárdás kivonulások. Ilyenkor nincsen pénzihiány. Csak a gyermek hiányzik, Lili, aki éppen a legvadabb drogok korszakát éli, és nem őzfiúk járnak hozzánk József Attilát sugdosni, hanem dílernek, leázott arcú nagykamások, teherbe ejtett kislányok, és én tűröm, bár egyre nehezebben, mert még mindig jobb, ha a szemem előtt vannak, ha telefonközelben vannak, ha orvost tudok hívni, mintha valahol fetrengenének, rendőrnek, gonosz-nagymamának áldozatául. Csődöt kell jelentenem, a liberális nevelésem csődjét. Vas Gábor meg nincs, ahogy ez lenni szokott az apákkal. Most azt találta ki, sakkot, schnellt játszik a halállal. Mindenét feltette, nincs már semmi, csak az élete. Elment az utolsó lakás. Az utolsó ezüst kiskanál. A festményeket a falakról. Szegeden, a zsidó szeretetotthonban már nem volt mit eljátszani.

Elveszti. Mindig veszíteni szokott.

Csütörtök, késő este, Szegedről jöttünk. Mondják, már nem sokáig húzza. Májrák. Pedig nem ivott alkoholt, csak a Loliták véréért. Jött a nővér, hozta az ebédet, májpuffancs. Én meg álltam kint a zöld csempés falnál, taknyom-nyálam egybe, röhögtem és bőgtem, a gyerekem meg lent vaco-

gott a hidegben. Nem tud mit kezdeni az apjával, az anyjával, meg az elvonási tüneteivel.

KADDIS
LAMAMMÁÉRT

Azonos vagyok veled. Így szeretett meg Vera.

Hasonlatosságaink összekötnek.

Itt járok a zsidó temetőben. Nem keresem a sírodat. Vas Gáborét sem keresem. Egy valaha felrepült kívánságot keresek. Elengednék a fejemből, de nem tudlak. Azonosságaink túlzóan egybehangzóak, összecsavarodunk, mint a hasműtétés belek, ropogunk valaki belsejében, nyöszörögve hajladozunk, öreg olajfaágak, és nincs szíke, se fejsze, ami kivághatna.

Két éve nem vagy. Nem ismertelek. Nem találkoztunk. Nem jártak egy iskolába a gyerekeink. Nem volt egy társaságunk. Mondják, szerettelek volna, mert nem volt ember, aki nem szeretett. Képességed volt megszeretnem magad. Csak arra volt képességed. Meglátni helyzeteket. Megjavítani életerveket. Szavakkal. Lesöpörni csüggedést, bizonytalanságot. És most itt van Vera. Hozzád jött, meg a csodatévő rabbi sírjához. Kívánna, szeretne valakit. Megbeszélne veled, megbeszélne a hiányod, az elviselhetetlenül betöltetlen űrt. Bármit tett is, tudja, nem haragszol. Segítséget kér, segíts, te meg a csodarabbi.

Vera úgy kíván, mint a gyerekek, kezét összekulcsolja, és akarni is úgy akar, mire kinyitja a szemét, itt legyen a kívánság. „Adjatok egy társat, bár nem vagyok lesbikus, mégis inkább nőt, abban jobban otthon vagyok. Kérek egy művészt, mert nem tudok mit kezdeni a civilekkel, mondjuk, legyen író, azok nyugodtan ülnek. Lehet a sok írástól kicsit kövér, mert nem szeretem a sovány, nagycsontú nőket. Le-

gyen tapasztalt, és értsen! Ez a legfontosabb! Nekem legyen, hű hozzám.”

Így lettem idekívánva. Verához. He-lyetted. Még nem tudtam semmit. Nem tudtam, milyen lesz az árnyékkal élni. A fényképeiddel. A leveleiddel. A felvételtől megszólaló hangoddal. A kéményben sikoltozó, a tengeri csigában morajló hangoddal. És addig néztelek, hallgattalak, ittam a csészéből, amíg megszerettelek. Beépítettelek, és kettőnk helyett szerettem Verát, mert benne voltál minden beszélgetésünkben, a bútortologatásban, ahogy Verát érintettem, a használt testét. A franciaágyat kidobattam. A használt ágyat. A bútoraidat is kidobattam. Vitték a falulakók. De te ott voltál, mint rétegek a falban, az egymásra hordott téglasor, ott voltál szilárd alapnak, de a lélegző réteg én voltam. És Vera élt. Odabent és mindenütt. Ahogy akartad. Ahogy akartuk.

Addig öleltem Verát, míg minden fájdalommal megismertem. Addig beszéltem Verával, míg minden szavadat megismertem. Mikorra nem maradt senkid. Mikorra nem maradt semmim. Elsőbbséged elismerem. Szerelmed beolvasztottam magamba. Elhagyottságod belém költözött. Ki tudna jobb, hitelesebb kaddist mondani érted?

ZÖLD DISZNÓ

Nem voltam jó anya. Nem tudtam, hogyan kell. Valamivel jobb anya voltam a sajátomnál, nem hagytam másokra Lilit, tudtam, hogyan kell a tápszert a cumisüvegben megmelegíteni, és még csak a szeretetemmel sem volt baj, csak jó anya nem voltam, aki megfelelően irányít, aki megmondja, mi a helyes, és szabályokat állít, mert mindezekről én sem tudtam semmit. Nevezhettem volna Lilit indigósnak és kristályosnak, ahogy a többi rémült szülő teszi, de csak azt láttam, higanyból született, és kipereg az ujjaim közül.

Rendetlenek voltunk, de Lili megfőzte mindenhol a rendet fenntartó személyzetet, bölcsiben, óvodában, mert azt tanulta, kincs a szó, varázslat a betű. Gurította, szórta maga körül, mint a mesebeli királylány, a gyöngybeszélő, és a disznókkal barátságot kötött.

Nem volt semmink. Az albérletről albérletbe költözés között az a kevés is elkopott, mert mindig valamit elvettek a házinénik, villany vagy lakbér fejében.

Toltam a kocsit, nyakamban a gyerek, zacskóban a cipők, hátamon a könyvek, amik nem kellettek senkinek, és meséltem a zöld disznóról.

A Zöld Disznó akkor született, amikor együtt állt fent az égen a nap, a hold és a csillagok. Nem volt se nappal, se éjjel, és a csirkék behúzott nyakkal kotródtak vissza az ólba, csak a fülemülék csattogtak bolondul. A tehének aznap édesebb tejet adtak, és a gyógyfüvekben megtízszereződött az erő. A hold eltakarta a napot, s mire újra kivilágosodott, megfialt Emese a koca. A faluban hatujjú gyerek született, de erről Emese mit sem tudott, meg nagyobb baja is volt annál, hogy az emberek ügyeivel foglalkozzon, mert meglátta napvilágnál a kilenc rózsaszín malacka között a tizediket, a zöldet. Nevelte, szoptatta, mint a többi, de jó szívvel sosem tudott ránézni. Eljött az idő, amikor meg kellett mutatni a malackákat a kondának, és a hatalmas vérsértésnek, minden disznók urának.

Rettegett Emese, próbálta a zöldet a háta mögé dugni, de a kicsi fürgébb bárkinél, szalad, mint a csík, és hangja kiválik mind közül, mert a sok harangvirág szolgatástól csengettyűs lett a röfögése.

Várja a vérsértés mindenhol az emséket, jönnek büszkén a malacokkal az erdőszéli makkosba.

Nem lehet elkerülni az elkerülhetetlent. Meglátja Nagyúr a zöldet, elbődül haragjában, potyognak a fákról a fészkek, és a tavalyi magok legurulnak a gyökerekhez.

Hát ez meg miféle istentelenség!

Összeapszák a disznók a tenyerüket, ha volna, de így csak behúzott farkokkal toporognak.

De hiszen ez a malac zabi! – dörgi a vérsértés.

Lili a nyakamban és nagyokat nevet: zabi a malac, mert túl sokat zabált. Én is vele nevetek, mert hogyan magyarázzam, zabi malac egy mamzer, törvényen kívül született, még ha nem is, mert elég, ha a vérsértés azt hiszi. Így hát szélnek eresztik a malacot,

akinek halványzöld orrában elnémulnak a harangok, csak folyik a könny a szeméből, és elindul a hosszú vándorlásra.

Lili hétéves lett, mire elváltam Vas Gábortól, és nem költöztünk többé, mert lakást kaptunk a nyolcban. Iskolába mégse ide írtam. Vittem Lilit a szoba-konyhából, ahol gyümölcslá-

A szerző grafikája

dákban tartottuk a könyveket, málladozó szivacsos aludtunk, nem volt se szekrény, se más, csak egy öreg rádió, meg a sánta konyhaasztal. Vittem Lilit át a városon, ahol beleszaladnak az Andrassy úti villák a Hősök terébe, a mellékutcában bókoltak az öreg eperfák, mert hittem, jó lesz neki, az induló magániskolában.

Lili egyre fénytelenesebbül járt, mert nem volt táskája, ruhája odavaló, de leginkább kivételezett helyzete elvesztését sajnálta, mert itt mindenki tehetségesen, jól beszélt.

Én meg hordtam haza a rühöt, a hajtétvet, mert a szegények között dolgoztam, kivert anyákkal, később a Lipóton. Vonzottam a háborús betegségeket, mint a mágnes, nálam jobban csak Lili, és mint egy rendcsináló angyal a világ szétszakadt partvonalán, megáldott mindenkit serkével gazdagon, a gazdagabbakat. Akkoriban még nem tudtam különbséget tenni, mert

olyan mély szakadék választott el, milyen drága a gazdagság látszata, és milyen messzi a valódi. Csak küzdöttem a tetvekkel és az ótvarral, hogy a macskáktól néha elbolhásodtunk. A kegyelemdöfést Lili hozta. Éppen nem volt semmi bajunk, rászoktam a megelőzésre, hiába csípett a szer, marta a fejbőrünket, és bűdösek maradtunk, hetente egyszer lekentem magunkat és minden kicsi hámsérülésre figyeltem. Addigra a gyerekek Lilit leprásnak nevezték.

Mint egy rossz örökséget, úgy adtam át az iskolafőbiát, észre se vettem. Szülőként nem lehettem semmire büszke, magamra végképp nem, se rangom, se nevem, a felnőttek között. Túl fiatal. Láttam a tanárok szemében, nem vesznek anyába, csak egy nagyobb, felelőtlen testvér vagyok.

Egyik nap Lili rohant haza kipirulva, hátán tartását vesztve lógott a magam varrta táská, és lelkendezett, milyen jó kis kanapé van a sarkon kidobva.

Tényleg nagyon jó kis kanapé volt. Még nem pisálták össze a Teleki téri macskák, se a hajléktalankok. Felhoztuk a szomszéd fiúval.

A poloskáról tudni kell, két évig képes hibernálódni, sokáig nem vettem észre. Nem gyanakodtam. Szukot reggelén, az ünneplő, fehér blúz nyakán, fél centi, lapos, undorító rovar billegett.

Ezzel a poloskainvázóval indult el a kétségbeesés, nem tudom kézben tartani az életet. Nem tudom megvédeni magunkat, hiába varrok maradékból királylány ruhát, mindig kívül maradunk Lilivel, akinek egyre gyakrabban kell mesélnem a Zöld Disznóról, és hiába a szép ruha, amit minden este kimosok, délután ott ül az elit zsidó iskola udvarán, a pocsolóiban, sárgombócot gyúr, és röfög.

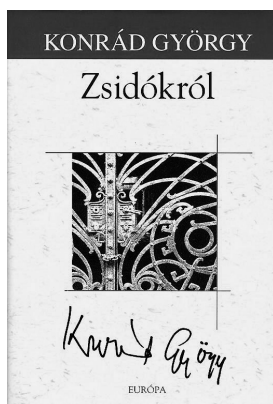
Részletek a *Verazélet* című, készülő regényből

Egyszerű és bonyolult

Németh Gábor anno elmesélte egy randevújának történetét: göndör hajú lány, közös baráti körből a bárpultnál addig kerülgeti a forró kását, amíg nekiszegezi a kérdést: „Te zsidó vagy, Gábor?”. A válasz így hangzott: „Neked nem.” Máskor megesett velem, hogy antiszemita kiszólás föltanúja volt, és szóvá tette, mire a szitkozódó rögtön belé kötött: „Mit véded? Te is zsidó vagy?” Akkor így felelt: „Neked igen.” Ha jól emlékszem, mind a két történet olvasható a *Zsidó vagy?* című könyvében, ami a Konrád könyv esszéi előtt vagy után olvasva, a regény keretei között keresi a lehetséges válaszokat ugyanazokra a kérdésekre. Mind a két olvasmány ugyanazt a következtetést érleli meg az olvasóban: egy embert nem a tulajdonságai, hanem a tettei alapján ítélünk meg. Nem az a kérdés, hogy valaki milyen, hanem, hogy milyenné válik, milyenné fejleszti magát, és ennek tükrében miként cselekszik, hogyan él? Legalábbis így volna normális, bár akkor búcsút kellene mondanunk a szőke nők és a skót vicceknek is.

Konrád György e könyve előtt *A láthatatlan hang* címmel 1997-ben jelent meg hasonló kötet az író tollából, melyből csak két írást (*II. A fennmaradás kötelessége, Jeruzsálemi tűnődések*, 1986, *IV. Zsidó-magyar számvetés*, 1989) emelt át az új kötetbe. Húsz fejezetből még egy régebbi keltezésű (*Kettesben*, 1998), így szinte teljesen friss elmélkedésekhez jut az olvasó.

Mit jelent zsidónak lenni? Főleg: mit jelent zsidónak lenni Izraelen kívül? Mi adja az identitás gerincét? A közös nyelv, az eredetközösség, a kulturális azonosság? Esetleg egy adott országhoz köthető? Könyvtárnyi irodalma van a nemzeti identitásnak, de a kérdésre nincs válasz. Konrád Kosztolányi

Konrád György:
Zsidókról.
Európa Könyv-
kiadó, 2010.
228 oldal,
3300 forint

nyelvét és az Újlipótvárost is sajátjának érzi, kötődik ősei földjéhez, Berettyó-újfalutól Szigligeten át Budapestig számos helyhez. Mégis, talán addig jó, amíg nincsenek egyértelmű válaszok, mert egy válasz szükségszerűen kizárólagosságot fogalmazna meg, holott a kizárólagosság elkerülése a cél, mivel nincsenek, nem lehetnek „tisztá”, „steril”, „homogén” identitások.

Minden regény azzal a kérdéssel kezdődik, hogy a kedves olvasó elfogadja-e a szöveg fikciós kereteit. Ha igen, beléphet a regénybe. Ha nem, hitetlenkedő kívülálló marad, aki nem igazodik el a környezetében. Valami hasonlóval indul Konrád kötete is, noha nem regény:

„Egy ember, akit a gondviselés zsidó emberpár gyerekévé tett, tudomásul veszi, hogy ő kicsoda-micsoda, és mindabból, amit a zsidóságról tud, beleértve a családi emléktárat, leszűrhet egy kérdést. Azt válassza-e, hogy elfogadja magát annak, aminek született, hogy elfogadja a szüleit, a tágabb familiát, és közéjük valónak, közülük származónak tekintse magát? (...) Ha viszont elfogadja magát zsidónak, akkor indokolt a további gondolkodás a tárgyról.”

A könyvméretű elmélkedésnek az lesz a vége tizenkilenc fejezet múlva, hogy „A zsidó öntudatnak nem Auschwitz az alapja, hanem ez a stratégiai triász: hagyomány, nemzet, világ.” Azaz a zsidó identitás bármelyik irányzatát is követi, az ember, ahhoz, hogy bármelyikre rá tudjon lépni, és

járni tudjon rajta, zsidóként kell magára tekintenie. Lehet, hogy egy pszichológus most őrjöngve a fejéhez kap, hogy az önmeghatározás önmagába visszatérő útját járjuk be, ám az is lehetséges, hogyha valaki nem ad választ erre a kérdésre, más nem késlekedik majd megtenni. Woody Allen azt mondta: zsidó az, aki annak született, annak érzi magát, vagy egyszerűen csak lezsidózták. Vagy saját magunk, vagy valaki más, de ránk fogja mondani, hogy zsidók vagyunk, és akkor nem jó úgy állni ott, mint akit tyúklopáson értek. Másrészt: egy ortodox zsidó nem fogja zsidónak tekinteni azt, akinek az anyja nem volt zsidó. Egy modernebb, de vallásos zsidó nem fogja (egészen) zsidónak tekinteni azt, aki nem gyakorolja a vallást, de legalábbis a szokásokat, hasonlóképpen egy izraeli sem fogja (egészen) zsidónak tekinteni azt, aki nem ott él, és nem katonáskodott két-három évet a seregben. Zsidóként az ember mindig megörökönyödve konstatálja, hogy mások vindikálják maguknak a jogot az ő definiálására, ezért érdemes az eredeti kérdésre minél előbb válaszolnunk.

Az ember fejét feszítik az eldönthetetlen és megválaszolhatatlan dilemmák, szívét súlyos emlékek nyomják, mindazonáltal örömben és büszkeségben is részünk lehet. A XVIII. fejezetben, amikor a régi zsidónegyedről ír, a fiatalabb olvasók felderülhetnek, hogy kedvenc romkocsmáik egy Konrád könyvben köszönnek vissza. Az idősebbek lubickolhatnak a rendszerváltás előtti retro-hangulatban, amikor az író arról mesél, hogy a szellemi elit magánlakásokon gyűlt össze beszélgetni, és Susan Sontagtól Amos Ozig sok reprezentatív értelmiségi megfordult a legvidámabb barakkban.

A *Zsidókról* őszinte és személyes hangvételű könyv, keserű és édes emlékekkel, egyszerű kérdésekkel és bonyolult felvetésekkel, zsidókról – ám remélhetőleg nemcsak zsidóknak.

Vadas János